

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту**

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ТОРГІВЛІ З ВИКОРИСТАННЯМ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У КУРСІ
ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

**Випускна кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 615 групи,
денної форми навчання

галузі знань 01 – Освіта /Педагогіка
спеціальності 014.07 – Середня освіта
(Географія)

ОП «Географія»

Мацевко Олександра Романівна

Науковий керівник:

к.с-г.н, доц. Данілова О.М.

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 6

від «7» грудня 2021р.

Зав. кафедри _____ доц. Вацеба В.Я.

Чернівці – 2021

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ.....	6
1.1 Торгівля як об'єкт дослідження суспільно-географічної науки та її значення у системі сфери послуг.....	6
1.2 Чинники що впливають на формування та функціонування торговельної сфери.....	9
1.3 Методи, методичні основи та підходи суспільно-географічного вивчення торговельної сфери.....	14
Висновки до 1 розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ТОРГІВЛІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ СФЕРИ ПОСЛУГ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	19
2.1 Місце географії торгівлі у курсі шкільної географії.....	19
2.2 Впровадження інтерактивних форм і методів роботи на уроках географії під час вивчення торгівлі	25
Висновки до 2 розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «УКРАЇНАТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО».....	49
3.1 Організація та проведення дослідження з використанням інтерактивних методів навчання	49
3.2 Аналіз ефективності використання інтерактивних методів навчання.....	58
3.3 Проведення анонімного опитування на тему: «Використання інтерактивних методів на уроках географії».....	64
Висновки до 3 розділу.....	73
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	77

Вступ

Актуальність теми дослідження. На даний час в Україні все більшу роль відіграє третинний сектор економіки, а саме сфера послуг. Торгівля, яка є важливою його частиною створює всі необхідні умови для товарного виробництва тим самим забезпечує населення товарами і послугами, стимулює її зайнятість та сприяє економічному розвитку регіонів. В реальному житті ми досить часто стикаємося зі сферою торгівлі, тому ця тема є досить актуальною для вивчення. Для ефективного функціонування економіки регіону дуже важливим є раціональне і науково обґрунтоване розміщення закладів торговельного обслуговування населення з урахуванням всіх факторів, що спричиняють вплив на їх ефективне функціонування, а оптимізація геопросторової організації торговельних послуг на різних таксономічних рівнях залишається одним із важливих напрямів суспільно-географічної науки та актуалізує необхідність подальших досліджень.

Для успішного функціонування торгівлі в нашій країні в майбутньому, потрібно прищеплювати знання у дітей про торгівлю ще з шкільних років. Вивчення торгівлі в навчально-виховному процесі має важливе значення, для формування базових знань учнів про економіку нашої країни і про економічний розвиток свого регіону зокрема. А використання інтерактивних форм і методів навчання під час викладання цієї теми на уроках географії сприятиме успішному засвоєнню інформації та досягненню компетентностей передбачених навчальною програмою з географії для загальноосвітніх навчальних закладів.

Тому, торгівля, яка є однією з тем курсу шкільної географії потребує детального вивчення та впровадження новітніх методів при її викладанні, для покращення ефективності опрацювання та засвоєння інформації.

Об'єкт дослідження — торгівля, як одна з тем курсу шкільної географії.

Предмет дослідження — особливості організації викладання теми торгівля у курсі шкільної географії.

Метою написання роботи є дослідження вивчення географії торгівлі з використанням інтерактивних методів навчання у курсі шкільної географії .

Для досягнення поставленої мети були покладені такі **завдання**:

- розкрити сутність торгівлі як об'єкту дослідження суспільно-географічної науки, та її значення у системі сфери послуг;
- дослідити чинники впливу на функціонування та розвиток торговельної сфери регіону та України в цілому;
- розглянути методичні основи та підходи суспільно-географічного вивчення торговельної сфери;
- виокремити місце та значення торгівлі у курсі шкільної географії;
- проаналізувати існуючі класифікації інтерактивних методів навчання за формами навчання;
- обґрунтувати використання інтерактивних методів навчання при викладанні тем, пов'язаних з торгівлею;
- провести дослідження по використанню інтерактивних методів навчання на уроках географії в процесі вивчення шкільного курсу «Україна та світове господарство»;
- здійснити аналіз ефективності використання інтерактивних методів навчання під час викладання теми торгівля у шкільному курсі географії «Україна та світове господарство».

Методи та методика дослідження. Теоретичною та методичною базою магістерської роботи є дослідження Апопій Г.В, Богданова І. М, Гейко І.М, Голошубова Н.О, Гуревич Р.С, Дичківська І.М, Леонова Н. С, Мельник В. В, Пістун М.Д., Пометун О., Сиротенко Г.О., Соболик Т. А та ін.

Для дослідження понять та термінів в роботі було використано такі методи дослідження як порівняльний, групування, літературний, узагальнення, для оцінки значення інтерактивних методів та їх використання на уроках географії - аналізу та синтезу.

Наукова новизна дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі повнено сучасні розробки щодо ефективності використання інтерактивних

методів під час викладання теми торгівля у шкільному курсі географії, наведено конкретні приклади інтерактивних методів, які можна використовувати на уроках географії при вивченні даної тематики, визначено рівень використання інтерактивних технологій під час уроків географії шляхом проведення анонімне опитування.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці до проведення уроків з географії, розробці орієнтовної програми використання інтерактивних методів у процесі вивчення географії вчителями географії і студентами географічних спеціальностей.

Інформаційною базою дослідження є публікації вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвячені розробці та використанню інтерактивних методів та методик навчання загалом та в шкільному курсі географії зокрема, навчально-методичне забезпечення шкільного курсу географії «Україна та світове господарство», матеріали власних досліджень, які були отримані під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Участь у студентській науковій конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 22-23 квітня 2020 року та 20-21 квітня 2021 року у м. Чернівці; участь у ІХ Міжнародній науково-практичній конференції "Problems and tasks of modern science and practice" у форматі он-лайн (15-17 листопада 2021 року у Бордо, Франція).(додаток Ж,3,І)

Обсяги та структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 111 сторінок, включно з списком використаних джерел та додатками, з них основного тексту - 74 сторінки. Робота містить 15 рисунків, 3 таблиці, та 11 додатків. Список використаних джерел включає 83 позиції.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ

1.1 Торгівля як об'єкт дослідження суспільно-географічної науки та її значення у системі сфери послуг

Торгівля — є важливою галуззю економіки країни, оскільки вона повністю займається питанням обслуговування населення. Якщо тлумачити визначення, то торгівля — це самостійна галузь економіки, яка полягає у просуванні товарів від виробника до споживача і представляє собою обмін товарів та наданням пов'язаним з цим послуг.

На даний час в Україні, все більшу роль відіграє третинний сектор економіки, а саме сфера послуг. Торгівля, яка є важливою його частиною створює всі необхідні умови для товарного виробництва тим самим забезпечує населення товарами і послугами, стимулює її зайнятість та сприяє економічному розвитку регіонів.

Система торговельного обслуговування забезпечує наповнення державного та місцевого бюджету і створює всі умови для розвитку інших галузей соціальної сфери. Торгівля є найпотужнішою галуззю економіки, як і за обсягом діяльності так і за чисельністю зайнятого в ній персоналу. Високий рівень розвитку торгівлі, свідчить про соціально-економічний розвиток регіону[16].

Торгівля має велику мережу оптових і роздрібних магазинів, завдяки якій забезпечується транспортування, зберігання і реалізація продукції.

Торгівля без сумніву є частиною соціальної географії, оскільки досліджує діяльність торговельних підприємств у територіальному аспекті. Функціонування торгової мережі залежить від розміщення населення. Тому треба забезпечити її відповідність системі розселення та рівномірному розподілу по території. Саме з такої точки зору соціальна географія розглядає торгівлю.

Соціально-географічна наука завжди розвивалася у відповідь на потреби населення. Завдяки соціальному запиту суспільства у XIII ст. з'явилася

наука, пов'язана з дослідженням умов торгівлі і зарубіжних ринків — комерційна географія. У складі соціальної географії виділяють таку підсистемну частину, як «Географія сфери обслуговування», часто серед неї окремо виділяють «Географію торгівлі».[2]

Дослідженню торгівлі у складі суспільно-географічної науки присвячені праці М. Пістуна, М. Паламарчук, М. Агафонова, О. Шаблія.

М. Пістун на основі співвідношення аналізу та синтезу, які проявляються в результаті диференціації суспільно-географічного знання, серед аналітичних дисциплін виділяє географію зовнішньої і внутрішньої торгівлі [66]. Агафонов М.Т стверджував, що: «До складу соціальної географії, яка вивчає територіальну організацію соціальних структур повинні входити такі блоки як загальна, регіональна і галузева соціальна географія. До складу останньої входить географія населення і розселення, сфери обслуговування і споживання»[80].

М.Паламарчук намагався розглянути всі проблематичні галузі суспільної географії. Він надав повну характеристику цих галузей та визначив їхню диференціацію. До економіко-географічних дисциплін він відносив – зовнішню торгівлю. Шаблій О.І у своїй праці «Основи загальної суспільної географії» виділив декілька об'єктів дослідження, але особливу увагу він приділив суспільству, вважаючи, що воно є результатом взаємодії соціальної, господарської, демографічної, економічної сфер, які перебувають між собою у тісному взаємозв'язку. Лаврова С. у своїй структурній схемі зазначає, що економічна і соціальна географія не просто співіснують поруч, але навіть деякими моментами перетинаються, саме на їх перетині знаходиться сфера послуг, наука, освіта та географія трудових ресурсів. Сам Шаблій О.І у структурі суспільної географії, окрім теоретичного ядра виділив блок основних, суміжних та групу допоміжних дисциплін. Географію торгівлі автор вважав потрібно віднести до складу соціальної географії. Те, що географія сфери послуг розглядають поряд з іншими галузями, свідчить про важливість її функціонування для суспільства.

Також, сфера торгівлі з позицій суспільної географії розглядалася у працях Голікова А.П, Жупанського Я.І, Родомана Б.Б, Степаненко А.В, Запоцького С.П., Голіков А.П у своїй праці відносив торгівлю, як і географію споживання, обслуговування та інфраструктури до складу суспільної географії, вважав, що вона є частиною однієї з галузевих наук економічного спрямування[16].

На думку Голушубової Н.О., роздрібна торгівля відіграє найважливішу роль у сфері товарного обігу, адже забезпечує продаж товару людям для їхнього особистого використання, для потреб не зв'язаних з підприємницькою діяльністю. Оскільки збут товарів роздрібною торгівлі орієнтується на середній клас, то розвиток такого виду діяльності в Україні займає чільне місце.

Балджи М.Д вважає, що саме роздрібна торгівля є водночас початком і кінцем товарного обігу товарів. Кінцем – бо товар, в результаті продажу попадає до покупця для його споживання в особистих цілях, тим самим завершує шлях товару, а початком, тому що, товар перетворюється на гроші, які є платформою для подальшого розвитку товарної діяльності[3].

Інша наука з якою істотно пов'язана торгівля є маркетингова географія. Чорномаз П.О вважав, що: «Маркетингова географія- це прикладна суспільно-географічна наука, що вивчає закономірності територіальної організації виробничо-споживчого комплексу та його особливостей різних країн та регіонів»[79].

Перші методичні обґрунтування сфери обслуговування до складу якої входить торгівля можна зустріти у роботах Ткаченка А.О., Покшишевського В.В. В їхніх роботах описано зміст і завдання цієї науки та визначено її місце серед суспільно-географічних дисциплін.

Отже, розглянувши праці цих науковців можна зробити висновок, що торгівля є галуззю, яку можна вважати повноправною частиною суспільної географії[1,2,24,78].

1.2 Чинники що впливають на формування та функціонування торговельної сфери

Торгівля - це галузь господарського комплексу, яка займається питаннями купівлі-продажу товару, здійснює зв'язок між підприємством та сільським господарством, між селом та містом, є проміжною ланкою між виробництвом та споживанням. Сьогодні основна її частка належить приватним підприємствам. Розвиток торгівлі залежить від певних умов і взаємопов'язаних чинників. Під умовами розуміється певне середовище, яке визначає організацію торгівлі, а під чинниками розуміють причини, які впливають на функціонування всієї галузі.[2]

На думку В. Дорошенка умови, які впливають на діяльність торговельної сфери слід поділити на дві групи: природничо-кліматичні, та суспільно-політичні. У розвитку торговельної мережі великий вплив має територіальний аспект: близькість до кордону, туристичних центрів, великих міст, наявність річкових та морських торговельних шляхів, кліматичні умови тощо. Наприклад, продаж шуб чи теплої взуття буде нелогічним і неприбутковим в районах з жарким кліматом.[30]

Наступна, не менш важлива група суспільно-політичних умов створюється і регулюється державою. До них належить: податкова політика, державне регулювання економіки, темпи інфляції, розвиток грошово-кредитної сфери.

Рис.1.2.1.Класифікація чинників, які впливають на роздрібну торгівлю за В.Дорошенком[30]

Загалом, є різні підходи до групування факторів впливу на формування торгівлі. Колосінський Є.Ю, враховуючи територіальний генезис, та динамічну взаємодію із зовнішнім середовищем вважав, що є чотири рівні факторів: глобальний, національний, регіональний та внутрішньо-регіональний. А вже потім розглядав їх компонентну структуру. Поряд з цим виділив фактори зовнішнього середовища, які проявляються на глобальному на національному рівні. Сюди належить залежність торгової сфери від глобальних ринків, перенасиченість некваліфікованими кадрами та жорстка конкуренція. Фактори, які є на регіональному та внутрішньо-регіональному рівнях, на думку автора, ще потребують глибокого наукового аналізу.

Голошубова Н.О, у свою чергу, серед чинників впливу на торгівлю виділяє наступні: соціально-економічні, демографічні, географічні, транспортні, фінансові, управлінські, містобудівні, організаційно технологічні.[18]

Серед чинників зовнішнього впливу на торгівлю Жегус О.В виділив наступні: економічні чинники, політико-правові, науково-технічні, соціально-демографічні, ринкові, природничі та культурні.[1,2]

Розвиток торгівлі в регіону взаємопов'язаний з динамікою чисельності населення. Головним фактором, що впливає на торгівлю і визначає її функціонування є споживач. На розвиток торгівлі України впливають чинники соціального, економічного, екологічного, транспортного та політичного характеру. Існують зовнішні та внутрішні чинники, які мають вплив на формування та функціонування торгівельної сфери.

Від рівня розвитку економіки також залежить один з основних чинників розвитку торгівлі- купівельна спроможність. Величина доходів визначає попит на певну продукцію. Очевидно, що люди з малим доходом не зможуть собі дозволити купити речі, які будуть вищі за їх прожитковий мінімум. Саме тому великі торгові центри тяжіють до тих міст, які мають значну кількість населення, з великими доходами.

Табл.1.2.1.

Класифікація чинників впливу на торгівлю за авторами[1,2,3]

№	Автор	Класифікація чинників, які впливають на функціонування роздрібно́ї торгівлі за авторами
1.	Голошубова Н.О	<ul style="list-style-type: none"> —Демографічні; —соціально-економічні; —містобудівні; —транспортні —організаційно-технологічні; —фінансові; —управлінські і т.д
2.	Дорошенко В.О	<ul style="list-style-type: none"> —природно-кліматичні ; —суспільно-політичні.
3.	Жегус О.В	<ul style="list-style-type: none"> —економічні; —соціально-демографічні; —політико-правові; —науково-технічні; —ринкові; —природничі та культурні.
4.	Марцин В.С	<p>—чинники зовнішнього середовища;</p> <p>—чинники в Голошубова Н.О , у свою чергу, серед чинників впливу на торгівлю виділяє наступні: соціально-економічні, демографічні, географічні, транспортні, фінансові, управлінські, містобудівні, організаційно технологічні.</p> <p>Жегус О.В у своїй праці серед чинників зовнішнього впливу на функціонування і розвиток торгівлі виділяє такі групи: економічні чинники, соціально-демографічні, політико-правові, науково-технічні, ри-</p>

		нкові, природничі та культурні.
5.	Колосінський Є.Ю	—чинники зовнішнього середовища, які проявляються на глобальному та на національному рівні; —чинники внутрішнього середовища, які проявляються на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях.

Впродовж останніх років торгівельна сфера перебуває в умовах значного впливу зовнішніх чинників. І щоб зберегти своє місце на ринку вони мають адаптуватись до них шляхом введення ефективної внутрішньо торгівельної політики підприємства, аналізу фінансового стану, кадрового складу, та розробки стратегії. Розподіл клієнтів між торговими підприємствами залежить від їхньої конкурентноспроможності. Тут великий вплив має маркетингова політика, розташування, товарний асортимент. Таким чином перспективний рівень розвитку торгівлі залежить від конкуренції та конкурентних переваг підприємства певного регіону.

Важливе значення має організаційно-технологічний фактор(розвиток технологій та телекомунікацій). Створення новітніх технологій дало значний поштовх розвитку торговельної сфери. Так поява штрих-кодів та сканерів для зчитування цих кодів, комп'ютеризація торгової мережі, поява інтернет-магазинів, самообслуговування значно облегшила людям життя. Наявність самообслуговування зменшує кількість черг, та потребу в створенню більшої кількості магазинів.

При розміщенні об'єктів торгівлі можуть виникати труднощі з доступністю населення до торговельної сфери послуг. У невеликих за площею областях, такі як Рівненська, Тернопільська, Волинська це питання не таке проблематичне. Воно більше поширене в Кіровоградській, Донецькій та Луганській областях. Ці проблеми виникають у сільській місцевості, адже торговельний бізнес у селах з населенням ≈ 200 чоловік є нерентабельний і збитковий

взагалі. Тому торгівля переважно більше розвивається в містах. Згідно статистичних даних найбільший товарооборот у 2017 році був в м. Києві, що пов'язано з великими доходами населення, і наявністю попиту за рахунок приїжджаючих. Найменший рівень товарообороту був в Тернопільській області, через наявність великої кількості сіл.[76]

Велика частина доходу держава отримує від торговельного бізнесу, тому вона націлена врегульовувати питання, які пов'язані з функціонуванням торгівлі за допомогою відповідних засобів та інструментів.

Згідно Міняйло О.І., державне регулювання представлене введенням соціальних, гуманітарних норм, стандартів до якості продуктів, сприянням інвестицій у торговельну сферу, підвищення рівня життя людей, створенням спеціальних заходів, програм для підтримання торгівлі. На модернізацію торгового закладу, його розміри, наявний асортимент має вплив фінансовий фактор. Міняйло О.І говорив, що: «Метою участі державних органів у розвитку роздрібною торгівлі є створення відповідних умов, що забезпечують нормальне функціонування суб'єктів підприємництва у ринковому середовищі»[55].

Однією з причин успішного розвитку торгівлі у розвинених країн є те, що великий і малий бізнес не протистоїть один одному, вони працюють на засадах спільного функціонування, таким чином малі і великі підприємства працюють на умовах франшизи.

Серед чинників, що впливають на функціонування торговельної сфери є товаропостачання. Під цим словом розуміється комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення доставлення товару до торгового підприємства, поповнення його асортименту і задоволення попиту населення.

На даний час, коли немає дефіциту товарів, всі підприємства займаються пошуками маркетингової стратегії, яка б сприяла збільшенню попиту населення на продукцію та отриманню їхньої домінуючої позиції на ринку. Основними цілями торгового маркетингу є: виключення продуктів на яких немає попиту, стимулювання збуту продукції, зайняти вигідну позицію. Просу-

вання товару здійснюється за допомогою реклами, а тут є безліч варіантів її розміщення: від плакатів і банерів, газет, журналів до телебачення і радіо. Власники магазинів вважають запорукою їхнього успіху є вдале розташування магазину. Чим ближче магазин розташований до місця проживання людей, тим більша ймовірність того, що вони там будуть робити покупки. Вдале розташування – це 1-5 хвилин ходьби від спальних районів, або ж від місця масового скупчення людей, це можуть бути центри міст. Тому торговці за допомогою спеціальних методів, визначають такі зони.[1,2,3,25,30]

1.3 Методи, методичні основи та підходи суспільно-географічного вивчення торговельної сфери

При вивченні торгівельної сфери використовують ряд методів. Сюди належать як спеціальні, так і загальнонаукові методи. Їх вибір залежить, насамперед, від мети та об'єкта дослідження.

До загальнонаукових методів, які використовуються у торгівлі, належить історичний метод, метод синтезу, аналізу, моделювання, прогнозування. Системний метод застосовується для оцінки розвитку регіону, та можливих його перспектив для організації торговельної діяльності. Операції, які здійснюються в процесі товаропостачання широко використовують математичні методи з використанням ЕОМ.

При дослідженні територіальної і компонентної структури використовують метод синтезу. За допомогою нього визначають місце торговельної сфери регіону серед інших регіонів та країни в цілому. У торговельній сфері широко застосовують метод аналізу (кластерний, факторний, системний). Особливо слід виділити кластерний аналіз, який дає необмежену характеристику об'єктів, шляхом його розподілу на однорідні ділянки. За допомогою нього дається окрема оцінка всіх структурних елементів торгівлі[53].

До числа конкретно-наукових належить моделювання, опитування, планування, прогнозування, та картографічний методи. Результати економіко-математичного моделювання дають змогу визначити потенційні показни-

ки конкурентно-спроможності регіону, і відповідно до них розробляють механізми для регулювання ситуації.

Картографічний метод за допомогою статистичних даних дає змогу побудувати певні зображення територіальної диференціації торговельної сфери регіону.

Без методів планування не можлива діяльність будь-якого торгового підприємства. Для того, щоб визначити скільки потрібно вкласти коштів в товари, чи кількість продукції, яку можна реалізувати, використовують саме метод планування.

Використання цих методів дозволяє швидко реагувати на бажання покупців, удосконалити внутрішню організацію підприємства, підвищити результативність маркетингових заходів, оцінити динаміку показників їхньої діяльності.

Оскільки торгівля є об'єктом дослідження і економістів і маркетологів, логічно, що методи та набір прийомів за допомогою яких пізнається торгівля буде досить різноманітним. При вивченні торгівлі з маркетингової точки зору використовують такі методи, як Retail monitoring, mystery shopping, store checking. Перший полягає в дослідженні цінової політики ринку, оптимальних цін на товари, співвідношення якості та вартості продукції, дослідження маркетингових стратегій конкурентів. Метод Mystery shopping використовує таємних покупців для визначення рівня компетенції персоналу, якості обслуговування покупців. Аналіз наявної продукції здійснюють за допомогою методу store checking.

Опитування застосовується для одержання даних від людей про якість чи доступність населення до послуг. Його можна здійснювати за допомогою бесіди, інтерв'ю, анкетування. За результатами дослідження простежується територіальний зв'язок між об'єктами торгівлі, визначено ефективність маркетингової політики, регулярність відвідування торгових закладів, звички та бажання покупців.[3]

Особливої уваги заслуговує теорія центральних міст Кристаллера. У своїй праці Вальтер Кристаллер зауважує, що диференціація міст відбувається в ієрархічному порядку. Згідно цього, навколо міст розташовуються менші міста, а навколо цих менших міст – ще менші міста. Економічними центрами він називає ті центри, які беруть участь в обслуговуванні не лише свого району, а й зони збуту. Тому, враховуючи наявність таких особливих центрів, вся заселена територія покривається зонами обслуговування у вигляді шестикутників. Ця теорія дає відповідь на те, чому різні за своєю необхідністю товари мають розміщуватись за певною схемою (товари першої необхідності - у кожному населеному пункті, другорядні - у середніх та великих). Так в цих центральних містах найбільше розвивається промисловість, сфера послуг, у тому числі роздрібна торгівля[53].

В. Кристаллер називає економічні центри, які надають товари та послуги не тільки себе, а для населення свого району (торгового району). За словами В. Кристаллера, зони обслуговування, як правило, мають форму шестикутників, а вся населена територія покрита шестикутниками без зазорів. Це мінімізує середню відстань для продажу продукції або поїздок до торгових і сервісних центрів. Теорія В. Кристаллера пояснює, чому одні товари та послуги слід виробляти в кожному населеному пункті (продукти першої необхідності), інші – у середніх населених пунктах, треті – лише у великих містах.

Дослідження торгівельної сфери здійснюється за допомогою системного, географічного, історичного, інтегрованого, синергетичного, логістичного підходів.

Під *системним підходом* розуміється певний методологічний напрямок, завдання якого полягає у розробленні методів теоретичного дослідження об'єктів з складною організацією. Його часто використовують в управлінні. З точки зору системного підходу, торгівля, як об'єкт дослідження суспільно-географічної науки, розглядається як складна багаторівнева система.

Важливим у суспільній географії є *географічний підхід*, адже він намагається розглядати торгівлю як і в комплексному, так і просторовому аспекті. Досліджуючи торгівлю слід звертати увагу не лише на статистичні дані, а й на інші економічні, демографічні, екологічні показники, які повністю відображають розвиток даної галуззі. П.Чорномаз писав, що ринок є певною територією, який поділяється на частини, відповідно до умов торгівлі, і є об'єктом дослідження.

Швидкий розвиток технологій сприяв удосконаленню торговельної діяльності. На зміну традиційному маркетингу прийшов інтернет-маркетинг. Його використання полегшило купівлю продукції та її просування на ринку. *Інтегрований підхід* передбачає використання сучасних технологій. До його основних переваг належить зручність у використанні, індивідуальний підхід до клієнта[58,81].

Синергетика — це наука про взаємодію складних систем. Вивчення нею торговельної сфери пов'язано з самоорганізацією цієї галуззі. *Синергетичний підхід* визначає вплив на торговельну сферу найбільшу кількість діючих факторів. Часто його діяльність вважають лишнім через спільність мотивів з комплексним підходом географічної науки. Але їх відмінність полягає у тому, що перший підхід намагається повністю описати досліджувані об'єкти, але не акцентує увагу на їхній діяльності та взаємозв'язку її елементів, натомість синергетика детально досліджує структуру та діяльність всіх її частин.

Суспільно-географічна наука при вивченні діяльності підприємств використовує *історичний підхід*. Він є актуальним при дослідженні об'єктів та процесів в часовому просторі, дає змогу відобразити функціонування торгівлі протягом тривалого періоду, визначити основні фактори її розвитку. Це дозволяє прогнозувати діяльність всієї сфери в майбутньому.

Процес управління являє собою набір функцій, спрямованих на підвищення продуктивності підприємства. В управлінні торговельною сферою використовують логістичний підхід. Він спрямований контролювати будь-які

зміни у попиті населення, швидко забезпечити відновлення товаропостачання у разі потреби, формувати висококваліфікований персонал.[16,53,78]

Висновки до першого розділу

Отже, можна зробити висновок, що торгівля є важливою галуззю економіки нашої країни, оскільки створює сприятливі умови для розвитку господарства, тим самим забезпечує населення товарами. Тому дослідження торгівлі як складової частини сфери послуг завжди є актуальною. Її дослідженню були присвячені праці М. Пістуна, М. Паламарчука, М. Агафонова, О. Шаблія.

Торгівля як галузь господарського комплексу розвивається під дією різних чинників. Згідно з класифікації розробленою В.Дорошенком, яка є найбільш поширеною всі чинники, які впливають на торгівлю поділяються на чотири групи: соціально-демографічні, соціально-економічні, організаційно-економічні та техніко-економічні. Головним чинником, які впливає на розвиток торгівлі є економічний, а саме купівельна спроможність населення, яка залежить від рівня розвитку економіки в країні. Також розвиток торгівлі в регіоні тісно взаємопов'язаний з чисельністю населення, адже споживач в прямому відношенні впливає на її функціонування.

При вивченні торгівельної сфери використовують ряд спеціальних та загальнонаукових методів. До числа спеціальних методів належать моделювання, опитування, планування, прогнозування, та картографічний метод. До загальнонаукових включають історичний метод, метод синтезу, аналізу, моделювання, прогнозування.

Згідно опрацьованої інформації можна зробити висновок, що торгівля, яка є об'єктом дослідження суспільно-географічних наук відіграє важливу роль в розвитку економіки нашої країни.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ТОРГІВЛІ, ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ СФЕРИ ПОСЛУГ В ШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1 Місце торгівлі як складової частини сфери послуг у курсі шкільної географії

Протягом шести років у старшій школі вивчають курс «Географія». Зокрема, для здобуття базової неповної середньої освіти курс вивчають чотири роки у 6-9 класах, та останні 2 роки у 10-11 класах для її завершення[33].

Основними завданнями географічної освіти відповідно до навчальної програми затвердженої Міністерством освіти та науки України у 2017 році є:

- Засвоєння основних географічних понять та закономірностей, зв'язків компонентів природи, формування знань про материки та океани, природу та населення країн світу, економічну і соціальну географію світу та України зокрема;
- Розвиток інтересів та здібностей учнів;
- Формування здатності використовувати отримані знання на практиці;
- Виховання свідомого використання природних ресурсів, патріотизму, бережливого ставлення до природи та інших народів;
- Формування вміння оперувати різноманітними джерелами інформації;

Торгівля як основний вид економічної діяльності досліджується суспільною географією. Також вивчення торгівлі спостерігається у навчально-виховному процесі, зокрема, у 9,10 та 11 класах. Виклад торговельних аспектів у школі дає змогу сформуванню фундаментальні уявлення про економічне життя суспільства, сприяє засвоєнню спеціальних знань у сфері торгівлі[14,15,23].

Прищеплювати у дітей знання про торгівлю, можна починати з організації шкільних ярмарок. Де діти дізнаються про основні поняття торгівлі, такі як ціна та товар. Проведення таких ярмарок не лише закріплює у дітей відповідні знання, а й розвиває самостійність та відповідальність учнів.

Тему «торгівля» учні вивчають у курсі шкільної географії «Україна і світове господарство» у 9 класі. Для даного курсу відведено 52 години. Торгівлю тут розглядають зі сторони секторальної моделі економіки.

Курс «Україна та світове господарство» має на меті формувати в учнів знання про розвиток національної економіки на фоні світового прогресу. За-для досягнення даної мети курс передбачає виконання наступних завдань:

- Формувати знання про особливості функціонування економіки країн світу та України зокрема;
- Розкрити учням сучасну структуру світового господарства;
- Розвивати вміння аналізу основних економічних процесів, які відбуваються на різних рівнях просторової організації суспільства, формувати в учнів вміння самостійного мислення та творчого вирішення питань.[6]

Курс побудований таким чином, що знання, які учні отримують на уроці можна було використовувати і у повсякденному життю. Закріпленню цих знань сприяють практичні роботи.

У 9 класі виділено 2 теми в яких вивчається торгівля, а саме: «Світовий ринок товарів та послуг» та «Торгівля в Україні». Ці дві теми входять до 4 розділу курсу «Україна і світове господарство» під назвою «Третинний сектор господарства»[15,38].

Торгівлю тут розглядають як процес обміну товарами, послугами, цінностями, який передбачає купівлю-продаж товарів. На вивчення цього розділу виділяють ≈ 10 годин, які рівномірно розподілені між іншими складовими третинного сектору господарства, зокрема транспортом, туризмом, фінансовими послугами. Основною метою цих тем є ознайомлення дітей з поняттям «торгівля», її функціями, формами та особливостями функціонування. Важливе значення торгівлі простежується при вивченні господарства рідного краю. На уроках діти під час вивчення торгівлі спочатку ознайомлюються з загальним поняттям торгівля, а вже потім розбирають основні характеристики та показники зовнішньої так і внутрішньої торгівлі, до складу останньої входить роздрібна торгівля. Основну увагу приділяють функціонуванню тор-

гівлі саме в Україні. Окрім цього впродовж уроку діти ознайомлюються з обсягами та структурою експорту й імпорту товарів. Учні навчаться визначати як залежить величина розвитку торгівельної сфери від економічного розвитку країни.

Завданням географічної освіти є не лише формування географічних знань в учнів, а й сприяння їхньому всебічному розвитку. Тому однією з основних завдань є формування предметних компетентностей.

Основними складовими предметної компетенції, які учні мають освоїти на уроці географії під час вивчення теми торгівля є:

- *Знаннєвий компонент:* учні вивчають головні поняття, що пов'язані з торгівлею, ознайомлюються з видами торгівлі, організацією торговельної діяльності, показниками зовнішньої торгівлі.
- *Діяльнісний компонент:* учні удосконалюють свої навички роботи з картами, визначають основні райони розвитку торгівлі у світі.
- *Ціннісний компонент:* оцінюють роль торгівлі в розвитку національного господарства, визначають залежність торгівлі від економічного розвитку країни.

Окрім розділу «Третинний сектор господарства» торгівлю вивчають ще у двох розділах: «Національна економіка» та «Світове господарство». У першому учні знайомляться з поняттям «економічний розвиток» та основними його показниками (ВВП та ВНП). Окрім того у даній темі розкривають питання міжнародного поділу праці та спеціалізації території на виробництві певних товарів. Не менш важливим є питання секторальної моделі економіки. Для закріплення даної теми передбачена практична робота «Аналіз секторальної моделі економіки». У даній роботі учні виконують ряд завдань для визначення частки різних видів діяльності у загальній структурі світового господарства.

Під час викладу теми «Світове господарство» учні розширюють свої знання про світові товарні відносини, типи економічних систем та типізацію країн відповідно до їхнього економічного розвитку. Діти ознайомлюються з

основними тенденціями розвитку світової економіки та розвитку економіки України на її фоні.

Згідно навчальної програми, яку затверджено Міністерством освіти та науки України 1 вересня 2018 року учні вивчають географію у 10 класі у курсі під назвою «Географія: регіони та країни». На цей курс виділено 52 години навчального часу, що складає 1,5 години на тиждень. Даний курс розроблено відповідно до Державного стандарту базової повної та загальної середньої освіти. Головна мета курсу полягає у формуванні у дітей навичок раціональної економічної поведінки споживача та засвоєнню фундаментальних знань про економічне життя суспільства[14,29].

В навчальному процесі діти мають засвоїти матеріал про базові поняття, що стосуються торгівлі як сфери обігу та як виду економічної діяльності, економічних характеристик окремих видів торговельної діяльності. Програма даного курсу представлена вступом та шістьма розділами. Тема торгівля входить до складу шостого розділу під назвою «Україна в міжнародному просторі». Завданням якого є розкрити структуру господарства світу та місця України на політичній карті, участь її в міжнародних організаціях. Окрім останньої частини курсу торговельні аспекти розглядають у кожному розділі при вивченні господарства кожного регіону. Оскільки у 10 класі відбувається регіональний огляд країн світу, то торговельні аспекти розглядається саме цих регіонів. Вивчення торгівлі України в цьому класі відбувається при розгляді регіону Східна Європа. Проте тут надано лише коротку і загальну характеристику. Що стосується вибору країн, то вчитель має змогу сам обирати країни, які на його думку є важливими для вивчення.

Під час вивчення даного курсу учні мають набути наступних компетентностей:

- Знаннєвий компонент: ознайомитися з лідерами серед країн світу у торговельній діяльності та вивчити основні торговельні партнери України та величину її товарообороту;

- Діяльнісний: вміти показувати на карті головні напрями експорту з досліджуваних країн;
- Ціннісний: оцінити роль країн світу та України зокрема в міжнародній торгівлі .

У 11 класі учні вивчають курс з географії під назвою «Географічний простір Землі». Він спрямований на повторення вже раніше вивченого матеріалу у попередніх класах. Для його вивчення виділено менше часу порівняно з курсами попередніх років, а саме 35 годин, що становить приблизно одну годину в тиждень. Основною метою курсу «Географічний простір Землі» є інтеграція знань про географічну оболонку Землі, її складових елементів, розвиток різноманітних процесів, формування уявлення про суспільно-географічні закони світу та господарську діяльність людини[39].

Програма даного курсу представлена вступом та чотирьома розділами. Найбільшу увагу торгівлі приділено у третьому розділі «Глобальна економіка», де розглядають вплив транснаціональних корпорацій та вільних економічних зон у розвитку господарства світу. Також під час вивчення даного розділу учні дізнаються про міжнародний ринок товарів та послуг та інфраструктуру. Згідно навчальної програми розробленої Міністерством освіти та науки України торгівлю вивчають у ще одному розділі даного курсу, а саме «Суспільна географія України». Під час вивчення якого учні систематизують свої знання отримані на уроках у попередніх класах про роль України у міжнародній торгівлі. Під час проведення яких учні висловлюють власні судження про перспективи розвитку торговельної сфери в Україні, та оцінюють можливі шляхи для оптимізації цієї діяльності в її межах.

Окрім того, що торговельні аспекти вивчають у курсі географії, вони є невід'ємною складовою курсу «Економіка». Вивчення торгівлі на цьому навчальному етапі пронизує майже всі її розділи , оскільки економіка тісно взаємопов'язана з торгівлею. Тут, окрім основних понять торгівлі описується діяльність торгових підприємств, і розглядається діяльність і права людей в сфері торгівлі, збоку як споживача так і підприємця. Учень знайомиться з

основними тенденціями розвитку міжнародних економічних відносин, змістом глобалізаційних процесів та їх впливом на національну економіку.

Використання матеріалів даного дослідження має велике значення саме у 9 класі де розглядається географічні аспекти і особливості функціонування роздрібних підприємств у своєму населеному пункті. Окрім того використання основних термінів, принципів та особливостей функціонування торгівлі має місце і на інших етапах навчально-виховного процесу.

Для засвоєння у дітей знань про функціонування торгівлі як і в Україні в цілому, так і безпосередньо в своїй рідній місцевості, доцільно проводити урок на дану тему. Для того, щоб проведений урок приніс якісь результати, вчителю необхідно заздалегідь до нього підготуватися.

Метою такого уроку є – сформувати у дітей загальну картину про торговельну сферу України, ознайомитись з основним поняттям торгівлі та її функціями. Насамперед, під час проведення такого уроку дітям слід звернути увагу на визначення поняття торгівля, адже торгівля – це вид діяльності, який супроводжуватиме дітей у майбутньому, як при вивченні економіки у старших класах, так і в реальному житті. Слід зазначити, що предметом торговельної справи є:

- рух товарів від виробників до споживачів, між учасниками ринку;
- економічні закони розвитку сфери обігу, що проявляються за умов обмеженості ресурсів та жорстокої конкуренції;
- сутність, закономірності та принципи функціонування механізму торгівлі, який здійснюється, виходячи з потреб людей.

Не менш важливим, є розгляд основних функцій торгівлі та видів торговельної діяльності. В ході уроку слід пояснити, що торговельна діяльність може здійснюватися у сфері роздрібною та оптовою торгівлі. Також необхідно надати коротку характеристику основним видам діяльності. Щоб у дітей краще засвоїлася інформація потрібно робити наголос на торговельну діяльність свого населеного пункту. Для прикладу можна поговорити про розташування магазинів у селі/місті, а також аптек, кіосків.

Вивчення торгівлі в навчально-виховному процесі має важливе значення, для формування базових знань учнів про економіку нашої країни і про економічний розвиток свого регіону.[15,59,62]

2.2 Впровадження інтерактивних форм і методів роботи на уроках географії під час викладання теми торгівля – як одна з важливих умов підвищення результативності навчання.

Швидкий сучасний розвиток суспільства постійно висуває нові вимоги до освіти. Найважливішою з них це формування людини, яка здатна самостійно приймати рішення, знаходити вихід із будь-якої ситуації, пристосуватись до швидких змін суспільства. Не менш важливим завданням є розвиток її особистісних та професійних якостей. Тобто сучасна освіта повинна готувати випускників, які будуть конкурентноспроможними на європейському ринку. Для виконання основних завдань сучасної освіти потрібно впроваджувати нові підходи до навчання.

Основні зміни освіти у світі спрямовують педагогів відмовитись від авторитарного стилю викладу матеріалу до демократичного, а швидкий розвиток технологій сприяє відмові від традиційних методів навчання до інтерактивних, які розвивають творчий потенціал учнів. Завдання, що стоять перед сучасною освітою, чітко окреслюють основні напрямки, в яких їх слід реалізовувати. Основним з них є перехід від традиційної до інноваційної системи навчання, яка полягає у реалізації комплексу підходів особистісного та компетентнісного характеру. Освітні стандарти сприяють тому, що вчителі не лише подають учням навчальну інформацію, а й вчать їх застосовувати отримані знання на практиці. Для реалізації цих завдань призначена інтерактивна модель навчання[54,57].

«Інтерактивний» в перекладі з англійської мови означає здатний до взаємодії. Суть цього навчання полягає у постійній взаємодії вчителя та учнів, за якого всі є рівноправними суб'єктами навчальної діяльності.

Дослідження американських вчених показали, що інтерактивне навчання набагато краще впливає на результати навчання, оскільки діє не лише на свідомість учня, а й на його почуття. Таким чином найгірших результатів можна досягнути при пасивному викладі матеріалу, найвищих – при інтерактивному[73].

При організації інтерактивної діяльності учнів на уроці досить вагоме значення мають ті методи, які допомагають учням встановити зв'язок практики з життя, щоб вони отримані знання могли використовувати у повсякденному житті. Організація цієї діяльності включає моделювання життєвих ситуацій, спільну роботу учнів(робота в парі, робота в групі), колективне вирішення проблемних ситуацій на основі розбору конкретного прикладу.

Хоча проблема формування творчої особистості учнів вивчається досить давно, проте у наш час залишається ряд проблем, які потребують вирішення. Основною проблемою є те, що велика частина уроку має відтворювальний характер, тобто робота спрямована на нетворчу діяльність учнів, а більша кількість підготовлених завдань мають репродуктивний характер.

Важливою умовою такого навчання є те, щоб учні вчилися критично мислити, могли приймати правильні рішення, вміли висловлювати свою думку[63,75].

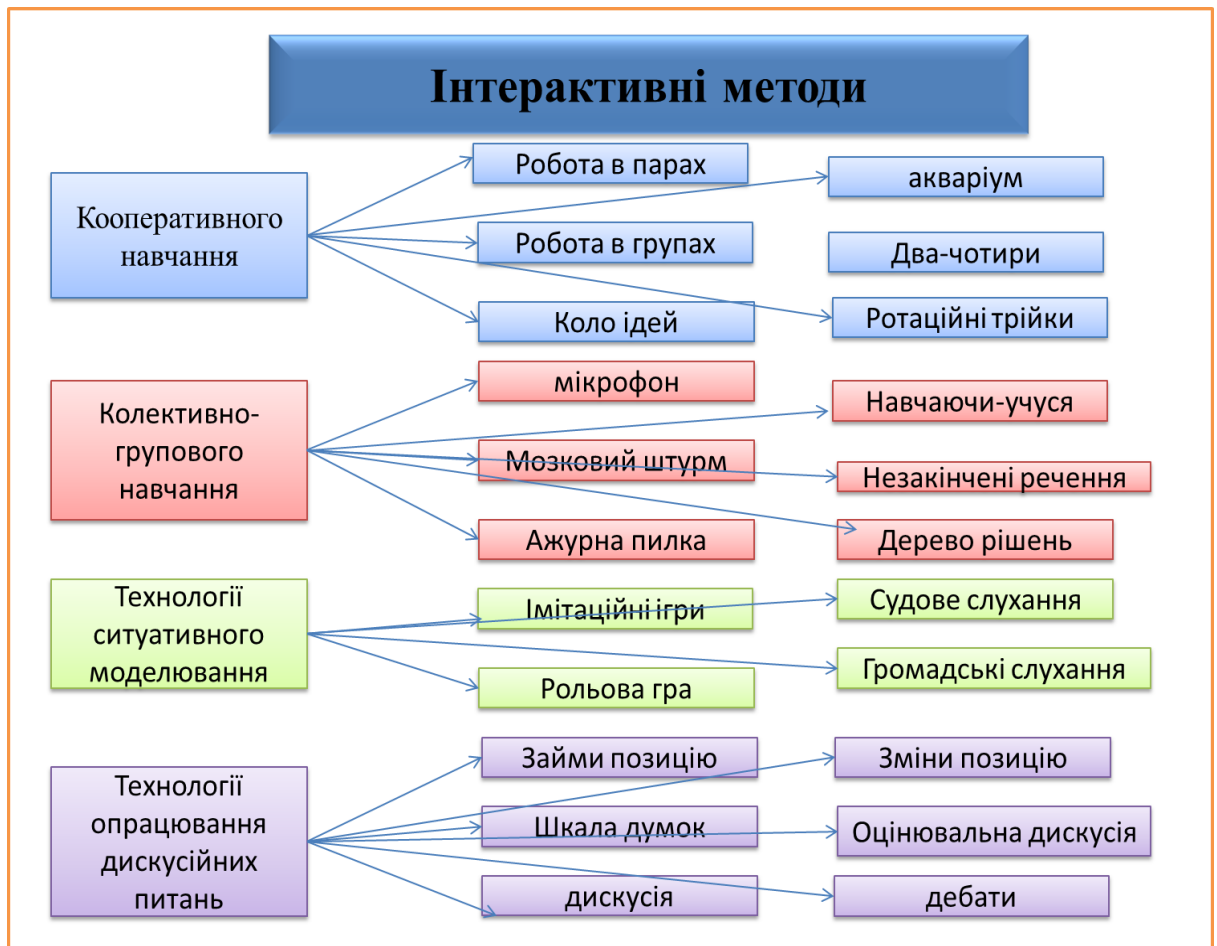
Такі інтерактивні підходи до навчання не є новими, вони були реалізовані ще в 1920-х роках. Прикладом можуть служити методики навчання таких педагогів, як В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі, С.Лисенков.

Існує безліч наукових угруповань інтерактивних методів. Зупинимось на розробці О.Прометун, яка розробила класифікацію інтерактивних методів за формами навчання, залежно від мети уроку[68].

Успіх у формуванні особистості школяра залежить від форм організації навчання, тобто від зовнішньої сторони організації навчального процесу, що відображає характер взаємозв'язків його учасників.

Серед усіх форм організації навчальної діяльності найбільш популярним є урок. Хоча класно-урочна система існує давно, до сьогодні вводяться

спроби вдосконалити її. Інтерактивні методи також мають велике значення на уроках географії, при викладанні теми торгівля. Усі ці технології можна застосувати, але не всі одночасно. Зупинимось на характеристиці окремих інтерактивних методів, що є ефективними у навчанні географії, при викладанні теми торгівля.

Мал.4.1.1 Класифікація інтерактивних методів навчання

Всі інтерактивні методи навчання поділяють на чотири великі групи: методи кооперативного навчання, колективно-групового навчання, технології ситуативного моделювання, технології опрацювання дискусійних питань [69].

Технології кооперативного навчання — це технології, які передбачають використання методів, при яких учні разом з своїми товаришами виконують завдання. Прикладами є такі методи: «два-чотири-всі разом», робота в парах, коло ідей, робота в малих групах, чергування трійки [69].

Такі методи навчання розвивають в учнів вміння працювати у колективі, відповідати за результати всієї команди. Окрім того в дітей збільшується самооцінка, учні навчаються приймати іншу точку зору. Такі методи поглиблюють і закріплюють отримані знання на уроці. Методи кооперативного навчання дозволяють учням в цікавій формі виконувати складні завдання. В результаті діти можуть встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, засвоювати складні географічні поняття та факти[4,64].

Використовуючи технології кооперативного навчання важливо сконцентрувати увагу на методах, які направлені на співпрацю учнів, а не на змагання. Таким чином в учнів формується відчуття відповідальності за отримані результати, вони навчаються знаходити правильні відповіді, аргументувати отримані результати, знаходити вирішення питання серед думок, які відрізняються між собою. Учні навчаються працювати один з одним, адже результати в прямому сенсі залежать від сумлінності кожного учасника процесу. Окрім того діти в результаті вміють правильно говорити, висловлювати свою думку, знаходити причини невдачі, визначати свій вклад в успіх виконання задачі[65,77].

Застосування технологій кооперативного навчання при викладанні теми торгівля дає досить значні результати. Оскільки у дітей формуються навички колективної роботи. Найкраще при проведенні кооперативного навчання на уроці географії де розглядаються торговельні аспекти, використовувати метод роботи у парах.

Технологія роботи в парах є одночасно одним з підвидів кооперативного навчання та окремим видом навчання спрямований на організацію діяльності таким чином, щоб учні вчилися працювати як в парі один з одним, так і в колективі. Під час такого навчання робота на уроці направлена на взаємоперевірку знань, обмін думками. Технологія роботи в парах на уроці географії використовується з метою підвищення якості навчання, збільшення інтересу до занять, покращення навичок комунікативних здібностей дитини. Методика проведення такого заняття включає повідомлення завдання, визна-

чення часу на його виконання, спільну роботу учнів, та презентацію відповідей. При такій організації навчальної діяльності учні навчаються переконувати, вести дискусію, приходити до спільного висновку. Окрім того в учнів формується відчуття відповідальності за отримані результати. Для проведення елементу уроку з таким завданням необхідно поділити клас на декілька груп. Завдання, які учні мають виконувати в парах можуть відрізнятися один від одного, так і бути однакові. Такий розподіл в першу чергу залежить від рівня знань учнів. Для учнів 5-7 класів завдання краще визначати однакові для пар, а вже у 8-11 класах завдання можуть диференціюватися.[5, 67]

До прикладу, учні можуть у парі заповнити таблицю основних показників зовнішньої торгівлі у світі. Таким чином в учнів формується просторове уявлення про розвиток торгівлі у світі. Для правильного оцінювання поставлених завдань, вчитель має контролювати роботу кожної пари, та кожного учня зокрема. Для того, щоб ця проведена робота була інтерактивною, необхідно озвучити результати роботи на весь клас та спільно обговорити дане питання з усіма учасниками процесу. Різноманітність завдань є дуже великою, адже вони можуть як обговорювати прочитаний уривок параграфа, так і співставляти термін та його визначення, виконувати завдання з застосуванням географічних карт, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вирішувати ситуації, виконувати тести, розв'язувати кросворд та ін.[7,61].

Одним з активним методів колективно-групового навчання є метод «Два-чотири-всі разом». Для цього клас необхідно поділити на групи по 2 чоловік. Цей метод найкраще застосовувати у класі де кількість учнів перевищує 8 чоловік. Спочатку учні обговорюють завдання у парі, потім у четвірці, а потім оголошують свою відповідь на весь клас[69].

У 9 класі при вивченні теми «Торгівля в Україні», можна запропонувати учням обговорити питання вступу України в ЄС, та прийти до спільного висновку, позитивні ці наміри чи ні. Учні протягом декількох хвилин обдумують питання, записують відповіді у зошит. Потім вони вирішують завдання у парі, діляться результатами в четвірці, а далі оголошують відповіді на весь

клас. Під час використання такого методу необхідно занотовувати усі твердження та озвучувати групове вирішення проблемного питання. Після обговорення діти озвучують свої висновки про позитивні чи негативні наслідки вступу України в ЄС та наводять аргументи на користь тієї чи іншої позиції. Відбувається обговорення питання усіма учнями класу. Вчитель географії паралельно слідкує за дітьми і також може доповнювати їхні відповіді.

«Ротаційні трійки» є одним з найбільш динамічних інтерактивних методів. Під час його проведення учні переходять з однієї «трійки» в іншу. Одночасно зі зміною складу учасників, змінюються і завдання. Така організація роботи на уроці викликає інтерес в учнів, адже вони мають змогу спілкуватись, спільно приймати рішення. До прикладу, у 10 класі, при вивченні теми «Великобританія» учні формують групи по троє чоловік та отримують завдання, яке намагаються спільно вирішити з усіма учасниками «трійки». Першим завданням, до прикладу, може бути показати найбільші торгові партнери країни. Для зручності всі мають доступ до роботи з підручником так і з атласом і навіть з інтернет-джерелами. Після цього кожна «трійка» має дати відповідь на питання. Склад учасників може змінюватись безліч разів, залежно від того, скільки буде задано питань[60,76].

Важчими за методикою проведення є такі технології кооперативного навчання як «Акваріум» та «Карусель». Під час використання методу «Карусель» вчитель розташовує учнів у два кола: зовнішнє та внутрішнє. Учні у зовнішньому колі рухаються, а у внутрішньому залишаються на своїх місцях. Метод «Карусель» дозволяє учням краще розкрити свої здібності, адже у зовнішньому колі вчитель розташовує учнів з високим рівнем знань, які повинні задати питання своїм товаришам у внутрішньому колі. Такий метод кооперативного навчання можна використати для збору інформації, взаємоперевірки. Тому його можна використати на етапі перевірки домашнього завдання так і на заключному етапі – перевірки отриманих знань на уроці. До прикладу, його можна застосувати на заключному етапі під час вивчення теми «Торгівля. Світовий ринок товарів та послуг». Учні у зовнішньому колі

можуть запитати учнів у внутрішньому колі що таке торгівля, які види торгівлі вони знають, що таке зовнішня торгівля. При цьому у внутрішньому колі розташовують учнів з низьким рівнем знань, які будуть відповідати на питання. Учасники сідають один навпроти одного у колі. Учні у зовнішньому колі (експерти) задають питання, і якщо товариш відповів правильно, то він навпроти його прізвища кладе «+», якщо неправильно «-», і пояснює йому правильну відповідь. Цю технологію можна використати для обміну інформацією, яку учні підготували до уроку. Таким чином відбувається процес кращого засвоєння знань, бо коли ти навчаєш іншого відсоток засвоєння інформації набагато більший, аніж коли тебе навчають, а такий цікавий формат виконання завдань викликає інтерес в усіх учнів у класі[8].

Однією з видів кооперативного навчання є метод «Акваріум». Під час якого вчитель розподіляє клас на декілька груп по 4-6 осіб. Групам задають декілька проблемних питань, для кожної групи інше завдання. На виконання завдання вчитель виділяє приблизно 7 хв. Відповідь дає представник кожної групи, яку озвучує на весь клас. До обговорення інші групи приєднатись не можуть, вони лише спостерігають за відповідями своїх товаришів. Разом з вчителем учні доходять до спільного висновку.

Після цього учасники інших груп оцінюють відповідь своїх однокласників, визначають чи проблемне питання вирішене повністю, чи відповіді аргументовані, а аргументи переконливі.

Даний метод можна використовувати під час курсу шкільної географії, особливо під час обговорення у 10 класі економіко-географічної характеристики окремих країн. Цей метод доцільно використовувати під час вирішення проблемного питання так і для представлення результатів виконання конкретного завдання. До прикладу під час вивчення теми у 10 класі «Франція» кожна група характеризує окремий пункт економіко-географічної характеристики країни. Однією умовою такого викладу матеріалу - це аргументація відповіді та формування висновків[9].

Робота в малих групах за своєю організацією не є складною, проте викликає великий інтерес в учасників навчального процесу. Для проведення даного методу вчитель ділить клас на декілька груп по 3-5 осіб. Завдання можуть бути різноманітними. Вони можуть складатись з однорідних питань, або диференційованих. Таким чином під час проведення уроку з використанням такого методу учні можуть виконувати завдання як відкритого так і закритого характеру. Доцільно використовувати тестові завдання, задачі, проблемні запитання, заповнювати таблиці та карти, складати кросворди та ін. Також вчитель на свій розгляд може формувати групи. Час на виконання завдань чітко регламентований, а завдання лаконічно складені. Після закінчення відведеного часу кожна група представляє свої результати. Вчитель дає конструктивну оцінку проведеної роботі кожною групою. Також слід відмітити, що цей метод можна провести у різних варіантах. Учні можуть представляти свій проект, просто обмінюватись думками, вести діалог. Наприклад, прийом «Синтез думок» можна застосувати при обговоренні питань, що стосується зовнішньої торгівлі, а саме дати можливість учням висловити свою думку на питання чи існує залежність обсягів торгівлі між країнами, від рівня їхнього економічного розвитку[20,22,32].

Наприклад, техніку «Синтез думки» можна використовувати для обговорення питань, що стосуються зовнішньої торгівлі, а саме запропонувати висловити позицію щодо того, чи існує залежність торгівлі між країнами від рівня їх економічного розвитку.

Одним з ефективних технологій кооперативного навчання є метод «Коло ідей». Перевагою даного методу є те, що за допомогою нього можна знайти відповіді на складні питання, які є суперечливими. Його можна використовувати і під час інших методів, зокрема роботі в групі. На відміну від інших ефективних способів виконання завдань на уроці цей метод залучає до обговорення усіх учнів. На відміну від методу робота у групі, або оцінювальна дискусія, виклад проблемного питання відбувається поступово, дозволяє всім висловити свою думку і уникнути одноосібної відповіді на всі запитання.

Цей метод доцільно використовувати під час вивчення теми торгівля. До прикладу, учні можуть висунути свої ідеї на запитання яким чином можна розвинути торгівлю у власному місті. Потрібно попросити учнів написати свою думку або ідею на аркуші паперу без імені. А потім зібрати усі відповіді і скласти список зазначених у них ідей на дошці або почати дискусію витягаючи карти з відповідями.

Методи колективного та групового навчання значно впливають на навчальну та пізнавальну діяльність учнів. Серед них найчастіше застосовують «Мікрофон» та «Мозковий штурм». Ці методи полягають у співпраці всіх учнів. Завдяки цим методам учні навчаються приходити до спільного висновку з усіма учасниками. Ці технології направлені на розвиток вміння логічно мислити та висловлювати свою думку[82].

Найчастіше на уроках географії вчителі використовують метод «Мікрофон». Він дає змогу кожному учню висловити свою думку. Для проведення цього методу вчитель дає учню любий предмет, який може бути уявним мікрофоном. Цей метод можна використовувати на всіх етапах уроку. Вчитель задає учням питання, а вони в свою чергу відповідають на них та дають змогу зробити це своїм товаришам. Відповіді на задані питання мають бути змістовними та лаконічними, при цьому вони не оцінюються іншими учасниками процесу. На етапі мотивації навчальної діяльності метод «Мікрофон» можна використати для того, аби дізнатись, що учні очікують від уроку, що саме вони б хотіли навчитись. Коли вони висувають свої побажання на уроці то відчувають відповідальність за результати роботи. Це є однією з успішних методів активації розумової активності учнів. Також цей метод можна застосувати і на наступному етапі, а саме перевірки домашнього завдання. До прикладу, якщо учні вивчали тему «Транснаціональні корпорації», вчитель може задати наступні питання: що таке транснаціональні корпорації, які ви знаєте найбільші ТНК у світі, яку роль вони відіграють у світовому господарстві. Учні по-одному мають дати відповіді на ці питання. Якщо хтось не знає відповідь на питання, то на нього відповідає наступний учень. Таким чином да-

ний метод на етапі перевірки домашнього завдання закріплює знання учнів, які були отримані на попередньому уроці. Також даний метод можна використовувати і на інших етапах уроку, зокрема актуалізації опорних знань та закріплення вивченого матеріалу[34].

Наприклад, технологію «мікрофон» можна використовувати на уроках географії у 9 класі, при вивченні тем «Торгівля в Україні». На етапі закріплення нових знань, учні передають мікрофон та називають чинники розміщення та концентрації роздрібної торгівлі в населених пунктах та регіонах. За допомогою цього аналізуються умови розвитку торгівлі в Україні.

Якщо учні працюють в парах, можна визначити, хто з учнів пари представляє результат виконання завдання. Вчителю необхідно вказати учням, що найкраще розпочати свою відповідь зі слів : «На мою думку, це буде виконано таким чином ..» і після закінчення передати «мікрофон» наступному учню. Якщо думки учнів співпадають, то наступний учень має розпочати відповідь зі слів: «Я погоджуюсь, що» - і ще раз озвучує відповідь. У випадку, коли учень, який отримує «мікрофон», не погоджується з попередніми визначеннями, відповідь потрібно розпочати словами: «На мою думку». Висловившись, передає «мікрофон» далі. Використання даної технології можливе на уроках географії у всіх класах, особливо при вивченні тем торгівля.

"Мікрофон" є одним з найефективнішим методів інтерактивного навчання. Його можна використовувати як і на заключному етапі, так і на початку уроку. Основною причиною, чому найчастіше застосовують цей метод є його простота. Оскільки для його проведення можна просто задати учням питання, де діти за допомогою уявного мікрофону(ним може служити проста ручка, статуретка, указка) мають дати лаконічну відповідь. Часто цей метод застосовують на етапі рефлексії, де учні мають розказати, що нового вони дізналися на уроці, які цікаві фати прозвучали, чи сподобався їм урок.

Вчителі часто на уроках географії використовують метод «Мозковий штурм». Цей метод передбачає колективне обговорення усіма учасниками

процесу проблемного питання з метою стимуляції критичного мислення в учнів[[35,36].

Висвітлення думок усіх учнів допомагає знайти багато нових ідей та рішень. Наприклад, на уроці географії у 9 класі при вивченні теми «Торгівля» учні мають дати відповідь на питання: «Чи є продавці в зовнішній торгівлі?».

Всі учасники пропонують свої ідеї, один учень записує на дошці ідеї, які аналізують, розвивають групою, обирають найкращі рішення. Під час «мозкового штурму» потрібно підтримувати правила: висунути якнайбільше ідей: включити свою уяву, не відкидати жодної ідеї лише тому, що вона суперечить загальній думці, можна розвивати ідеї інших, не можна критикувати інших та давати оцінку.

Заняття, на якому використовується технологія «мозковий штурм» та «мікрофон» проходить цікаво та продуктивно. Головною перевагою є те, що ці методи посилюють розвиток творчих здібностей учнів, пізнавальних інтересів, підвищують рівень ефективності уроків географії, створюють в учнів бажання читати наукову літературу, додатково працювати з енциклопедичними посібниками, науковими журналами.

Завдяки методу «Навчаючи-учусь» учні можуть відчутти себе повноправними учасниками навчальної діяльності, адже цей метод надає можливість дітям пояснювати шкільний матеріал своїм товаришам. До прикладу можна навести урок географії, при викладанні теми «Торгівля в Україні». Заздалегідь вчитель підготовлює різнокольорові картки з інформацією. Учні читають дану інформацію, запам'ятовують її та пробують переказати.

“Кейс-метод” – один з популярних інтерактивних методів, який застосовують при обговоренні фактів, реальних ситуацій з життя. Під час такого методу вчитель описує реальну ситуацію, а учні мають шукати шляхи її вирішення. Учні в свою чергу мають її проаналізувати, визначити в чому полягає її проблема та знайти шляхи вирішення даного питання. Такий метод є доволі важкий, адже потребує критичного мислення та досвіду виконання подібних

завдань. Тому «кейс-метод» доцільно використовувати в учнів 8-11 класів, де в них вже сформоване вміння групового аналізу, є досвід обговорення суперечливих фактів.

Метод «Ажурна пилка» дає змогу всім учням брати участь, для того аби освоїти велику за об'ємом інформацію за короткий проміжок часу. Перше завдання учнів полягає у тому, що спочатку вони у своїй окремій групі аналізують інформацію таким чином, щоб змогли її пояснити своїм товаришам.

Наступним етапом буде перехід учнів в іншу групу, де вони будуть експертами, та будуть розказувати про те, про що прочитали раніше, та паралельно будуть відповідати на їхні запитання. Таким чином вони навчатимуться вчити інших, та будуть отримувати інформацію від своїх колег. Отже, відбувається процес обміну інформацією. Наприклад, представники експертної групи можуть підготувати та розповісти своїм однокласникам про історію торгівлі, види торгівлі тощо. Темою для обговорення може бути будь-яка інформація, що стосується торгівлі[9].

Учасники, які були в «експертній» групі повертаються у попередню і діляться знаннями зі своїми однокласниками, яку отримали від інших. На останньому етапі вже всі учасники цієї групи спільно обговорюють почуту інформацію, роблять висновки, занотовують та аналізують її.

Більш ґрунтовно можна попрацювати над формою вираження власних думок за допомогою методу «Незакінчені речення». Адже, за допомогою нього учні навчаються вільно висловлювати свої думки, а також не менш важливо, учні пробують висловлюватися коротко і ясно. Для відтворення цього інтерактивного методу вчителю необхідно заздалегідь підготувати ряд запитань, щоб учні могли закінчити неповне речення. Прикладом такого може служити наступне питання: «Ввезення в країну іноземних товарів та послуг називається...».

Метод «Дерево рішень» — це графічне представлення рішень, які розташовані в певній послідовності, з можливими варіантами розвитку подій. На уроці географії, а саме при вивченні торгівельних аспектів цей метод можна

використати на етапі закріплення знань умінь та навичок. Для цього учні мають встановити найкраще місце для розташування торгово-розважальних закладів. Даний метод не лише надає учням можливість здійснювати аналіз, а й дає змогу зрозуміти складність прийняття рішень. Під час даного методу здійснюється колективне обговорення проблемного питання.[70,71,72]

Технології ситуативного моделювання є досить ефективними. Вони належать до тих методів, які розвивають в учнів вміння шукати шляхи вирішення проблеми, критично мислити. Під час даного учні навчаються не лише висловлювати свою думку, а й вчать слухати інших. Технології ситуативного моделювання включають в себе методи рольової гри, симуляції, імітації і т.д. Основним завданням при використанні таких методів - це створення ситуації, де учні грають роль певного персонажа. Вчитель має озвучити проблемне питання а учні мають висунути шляхи його вирішення. Такі методи навчання слід використовувати у поєднанні з іншими інтерактивними методами.

До вподоби учням такий метод, як «рольова гра». Учні продумують питання з тем, які вивчаються, і задають їх тому, хто відповідає біля дошок. Або інший варіант: той, хто ставить запитання, визначить самостійно або за допомогою вчителя того, хто відповість. З великим бажанням учні готують такі запитання, які вимагають відповіді «так» - «ні».

На уроці під час використання даного методу учні розігрують певну ситуацію. Такий хід проведення одного з етапів уроку дає змогу учням набути досвіду за допомогою гри, а також вчить робити висновки. Окрім того такий метод розвиває уяву в учнів та сприяє розвитку їхнього критичного мислення, формує вміння знаходити вихід із будь-якої ситуації.

Під час рольової гри учні розігрують проблемну ситуацію, яку задає вчитель. Для того, щоб використати даний метод потрібно заздалегідь підготуватись, адже потрібно розділити ролі між учнями, написати сценарій. Так, на уроці географії можна розіграти сценку ярмарку, де можна розділити учнів на покупців і продавців.

Інтерактивним методом, який полягає у виконанні легких завдань, імітації і відтворенні явища та дій є «Імітаційна гра». Цей метод стимулює розвиток критичного мислення, уяви, навичок та творчого потенціалу учнів. За допомогою нього в учасників процесу розвивається уява та відчуття самостійності. Наприклад, при вивченні теми «Торгівля» можна змоделювати умови купівлі товарів на ринку, так учні отримають уявлення про предмети, об'єкти торгівлі[40,41,44].

До групи технологій опрацювання дискусійних питань належать дискусії, прийоми «Прес», «Обери позицію» тощо. Дискусія вчить висловлювати власну думку, добирати аргументи, оперувати ними. Окрім того в учнів розвивається вміння критично мислити та слухати свого співрозмовника. Через складність проведення даного методу, його слід проводити у старших класах, де учні вже вміють відстоювати свою позицію, краще володіють навчальним матеріалом та краще формують висновки тощо.

Одним з ефективних методів дискусійних обговорень є метод «Обери позицію». Суть його полягає у тому, що вчитель висуває на обговорення проблемне питання, учні у свою чергу висловлюють свої позиції, щодо вирішення даної ситуації. Інші учні мають погодитись, або ж не погодитись з поглядами свого товариша та висловити власну думку. Даний метод не лише вчить слухати інших, а й наводити аргументи, й захищати свою позицію. Прикладом може служити проведення уроку у 10 класі при вивченні теми «Глобалізація» де учні мають відповісти на дискусійне питання « Як ви вважаєте, чи впливає глобалізація на розвиток світової торгівлі?». Декілька учнів, які вибирає вчитель мають висловити свою думку та аргументувати її. Інші ж учні після того як вислухають всі позиції обирають ту, яка на їхню думку є вірною. Таким чином формується декілька команд. Після чого ці команди мають навести якнайбільше аргументів, щодо правильності своєї позиції. Також можливий варіант переходу з однієї групи в іншу, чию позицію вони розділяють після обговорення. Така дискусія триває до того моменту, поки не буде однозначної відповіді на задане питання. Вчитель у свою чергу

може втручатись у процес та контролювати його. Після завершення дискусії вчитель робить висновки щодо проведеної роботи, оцінює учнів. Даний метод вчить учнів чути і розуміти свого співрозмовника. Важливою умовою даного методу є проведення його в атмосфері довіри один до одного та взаємоповаги. Учні не повинні перебивати один одного, принижати інших, висловлюватись некоректно.

На уроках географії досить важливо розвивати вміння висловлювати свою позицію. Тому доцільно для цього використовувати метод дискусії, які дають учням можливість обговорити питання висунувши власну точку зору.

Для того, щоб дана дискусія принесла результати у класі учні повинні поважати один одного та дати можливість кожному товаришу обговорити проблемне питання. Для дискусії пропонуються суперечливі питання. Наприклад, у 9-му класі при вивченні теми торгівля в Україні обговорюється питання «Товари з якою доданою вартістю повинні переважати в структурі експорту та імпорту для позитивного впливу на економічний розвиток держави. Кожен з учнів може висловити свою думку[27,34,37,43].

Дебати — це організований процес формулювання та відстоювання своєї позиції з певного питання, двома чи більше учасниками. Дебати мають на меті проаналізувати проблему, яку не можна легко вирішити, та обговорити її з усіма учнями, які беруть участь у його проведенні. Зазвичай дебати починають з оголошення проблемного питання, а учні мають після цього висловити свою позицію. Для учнів відводиться деякий час для спростування аргументів своїх опонентів. До прикладу на обговорення можна висунути питання: «Чи згодні ви з позицією, що основним чинником, що впливає на розміщення об'єктів роздрібної торгівлі є соціально-економічний».

Також одним з дискусійних методів є «Шкала думок». Цей метод спрямований на організацію дискусії в класі, виявлення ставлення учнів до певної проблеми. Методика проведення даного методу досить проста. Вчитель малює на дошці шкалу від 1 до 10. Після чого учні отримують картку, яку мають приклеїти на шкалу відповідно до власної думки. Декілька учнів

можуть пояснити свою позицію. Цей метод можна використовувати у дітей старших класів. В яких добре розвинуте економічне та логічне мислення.

Метод зміни позицію є подібним до «Займи позицію». Він також дає можливість обговорити проблеми з усіма учнями. Метод дозволяє підтримувати позицію іншої людини, розвивати власні навички вільного висловлювання, а також вчить бути співрозмовником, який може вислухати та підтримати. Цей метод слід використовувати на етапі закріплення знань, умінь і навичок у 9 класі при обговоренні питання: «Чи сприяє участь України в міжнародних організаціях в розвитку торгівлі». Учні мають висловити свою думку щодо цього питання, після цього учні займають позицію свого однокласника і розвивають цю позицію[45,46].

Однією з важких форм роботи на уроці є оцінювальна дискусія. Вона є складною не лише для учнів, а й для вчителя, оскільки потребує попередньої підготовки учнів, що зазвичай викликає певні проблеми. Також важкість полягає в оцінці результатів діяльності її учасників. Тому слід велику увагу приділити методиці проведення такого методу навчання. Під час такої дискусії учні працюють в групах, і отримують бали за активне обговорення проблемного питання. Вчитель повинен дати оцінку відповіді кожного учня, враховуючи правильність відповіді, наявності критичного та творчого мислення. Після закінчення дискусії вчитель має обговорити отримані результати з усіма учнями. Важливе значення при підготовці до проведення даної роботи є вибір теми дискусії. Адже, вона має відповідати темі уроку, бути різносторонньою і підходи до її вирішення мають бути різними. Для того, аби тема обговорення була цікавою для всіх учнів, можна напередодні озвучити весь список можливих проблемних питань для обговорення, а потім спільно вибрати найбільш цікаве та актуальне питання[47].

Ефективність уроку залежить не лише від вдало підібраних інтерактивних методів, але і від форм організації уроку. Під ними розуміють прояв злагодженої роботи всіх учасників процесу, яку організують у певному порядку. Їх класифікують за різноманітними критеріями. Залежно скільки учнів

бере участь у цьому процесі форми організації можуть бути За кількістю учнів, які беруть участь в навчальній діяльності форми організації навчання поділяються на колективні, масові, мікрогрупові, групові та індивідуальні. Також навчання може проходити у різних місцях, тому за цим критерієм їх поділяють на шкільні та позашкільні. До шкільних відносять урок та лабораторні роботи. До позашкільних- домашню роботу, екскурсії, заняття на підприємстві та ін.

Окрім того форми навчання поділяють за тривалістю та дидактичною метою. За дидактичною метою вони бувають теоретичні, практичні та змішані. Та за тривалістю їх поділяють на: класичні заняття(45 хвилин),пара(90 хвилин),спарені, але скорочені заняття(70 хвилин)[10].

Сучасні технології проведення уроків передбачають використання новітніх методів, які поєднують у собі комплекс різноманітних активних форм роботи. Такі методи мають налаштовувати учнів на навчальну діяльність, сприяти їхньому загальному розвитку [5,10,12]

Для вивчення теми торгівля в школі можна використовувати різноманітні форми організації навчання. До них належать: урок, практикум, екскурсія, домашня робота, семінар та ін. Найчастіше для проведення навчальної діяльності застосовують урок – як одну з найпростіших форм організації навчання.

Форма проведення навчальної діяльності за якої вчитель здійснює виклад матеріалу для учнів одного рівня підготовки та віку за певним навчальним планом та розкладом називається уроком. На основі різних ознак існує декілька класифікацій уроків. За дидактичною метою уроки поділяють на: урок засвоєння нових знань; урок формування вмінь і навичок; урок застосування знань, умінь, навичок; урок узагальнення та систематизації знань; урок перевірок та корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок.

Не залежно від типу уроків, всі вони складаються з практично однакових елементів. Кожен урок починається з організаційного моменту, де вчитель налаштовує учнів на роботу, емоційно підготовлює всіх до навчально-

пізнавальної діяльності та перевіряє їхню присутність. Наступним етапом є актуалізація знань учнів, де вчитель зазвичай їх опитує, задає їм питання, на які вони мають дати відповідь, адже матеріал вони вивчали або на попередньому уроці, або ж на попередніх курсах[11]. Основна частина уроку- це пояснення вчителя. Він здійснює виклад матеріалу згідно теми та навчального плану. Не менш важливим елементом у структурі уроку є закріплення знань, де учні виконують ряд завдань, які допомагають краще систематизувати отриману на уроці інформацію. На завершення вчитель коротко підсумовує все, що було сказано на уроці. І останнім етапом є повідомлення завдань на домашнє опрацювання. Ці елементи грають вагому, проте різну роль на уроках. Це, в першу чергу залежить від форми його проведення[49,50].

Для того, аби урок був ефективним, вчителю необхідно ретельно до нього підготуватись. Попередня підготовка включає аналіз календарно-тематичного планування та детальний розгляд всіх структурних елементів уроку. Її організація включає вісім етапів. Найпершим етапом є вибір теми уроку, та обґрунтування її мети. Вчитель має розробляти урок з дотриманням вимог формування мети, адже мета навчання має бути триєдина. Також в залежності від мети уроку вчитель наповнює структуру уроку змістом.

Для засвоєння у дітей знань про функціонування торгівлі як і в Україні в цілому, так і безпосередньо в своїй рідній місцевості, доцільно проводити урок на таку тему. Для того, щоб проведений урок приніс якісь результати, вчителю необхідно заздалегідь до нього підготуватися.

Метою такого уроку є – сформувати у дітей загальну картину про торговельну сферу України, ознайомитись з основним поняттям торгівлі та її функціями. Насамперед, під час проведення такого уроку дітям слід звернути увагу на визначення поняття торгівля, адже торгівля—це вид діяльності, який супроводжуватиме дітей у майбутньому, як при вивченні економіки у старших класах, так і в реальному житті. Слід зазначити, що предметом торговельної справи є:

- просування товарів від виробників до споживачів, між суб'єктами ринку;
- вся сукупність економічних законів розвитку у сфері обігу, що виникають в умовах обмеженості ресурсів та конкуренції за їх використання;
- сутність ,закономірності та принципи функціонування механізму торгівлі, який здійснюється, виходячи з потреб людей.

Не менш важливим, є розгляд основних функцій торгівлі та видів торговельної діяльності. В ході уроку слід пояснити, що торговельна діяльність може здійснюватися у сфері роздрібної та оптової торгівлі. Також необхідно надати коротку характеристику основним видам діяльності. Щоб у дітей краще засвоїлася інформація потрібно робити наголос на торговельну діяльність свого населеного пункту. Для прикладу можна поговорити про розташування магазинів у селі/місті, а також аптек, кіосків[12].

Семинар – є ефективною формою організації навчання, який включає розгляд питань, що тісно пов'язані з темою уроку. Дана форма потребує попередньої ретельної підготовки учнів. Її реалізація складається з декількох етапів: розподіл тем доповідей, безпосередня підготовка учнів до уроку у позакласний час, презентація відповідей та аналіз цієї інформації.

Семинари класифікують на просемінарські (підготовчі), власне семінарські в школі (9-11 класі).

Під просемінаром розуміють перехідну форму організації навчання учнів на уроці, між практичними заняттями, які містять окремі елементи з семінарською роботою до власне семінарів.

Власне семінари в свою чергу поділяються на декілька видів: розширена бесіда, повідомлення – обговорення доповідей і творчих робіт, коментоване читання, розробка, дискусія.

Семинар - розширена бесіда. Під час даної форми організації навчання тема розділена на малі, але пов'язані між собою питання, які включають проблемні та пізнавальні завдання. До наступного питання неможливо перейти, не виконавши попереднє. Адже вони взаємопов'язані і потребують викладу у певній послідовності. Цей вид не включає письмові доповіді.

Зазвичай, семінар- детальна бесіда складається з: вступного слова вчителя, власне бесіди між учасниками процесу та підбиття підсумків.

Для проведення семінару –повідомлення, необхідна ретельна підготовка. Заздалегідь учень має підготувати матеріал, проаналізувати декілька джерел. Уже в школі учень представляє свою доповідь, аргументовано відповідає на питання. Інші учні можуть доповнити свого товариша, спростувати або ж підтвердити сказане доповідачем. Перевагою даної форми організації навчального процесу є активна діяльність учнів на уроці[74].

Коментоване читання рідко використовують як самостійний семінар. Він ефективний, коли необхідно опрацювати певну наукову роботу. Його мета полягає у тому, щоб діти навчились працювати з науковою літературою, вміли аналізувати текст, та представляли результати.

Найчастіше на завершення теми, або розділу використовують семінар – вирішення проблем. Завдання, які вчитель задає учням підібрані так, що прикладами до їх вирішення учні можуть наводити конкретні життєві ситуації. Насамперед мета даного виду семінару активізувати діяльність учнів на уроці, навчити їх знаходити зв'язок практики з життям та працювати з довідковою літературою[51,52].

Семінар – дебати – є одним з успішних форм організації діяльності учнів на уроці, адже викликає в учнів інтерес до навчального курсу географії, розвиває в них логічне мислення. Проте його слід використовувати у старших класах, адже для його проведення потрібні глибокі знання у досліджуваних питаннях, ретельна підготовка та вміння користуватись різноманітними джерелами інформації. Такий вид семінару не лише сприяє засвоєнню знань в учнів з конкретної теми, а й розвитку комунікативних навичок у дітей. Попередня підготовка учнів до його проведення включає повідомлення мети та завдань даного семінару, безпосередня підготовка учнів. Вчитель контролює цей процес, надає поради, перевіряє конспекти. Вже під час проведення дебатів учні представляють власну позицію, спростовують твердження своїх товаришів, надають аргументовані відповіді на питання. Вчитель безпосеред-

ньо має допомагати всім учасникам, направляти на правильну думку, залучати всіх учнів до обговорення.

Після вивчення певного розділу проводиться семінар-конференція. Цінність семінару полягає в тому, щоб дати можливість учням самостійно знайти інформацію, більше дізнатися та розвинути власні здібності, виховувати в них комунікативні здібності. Також доцільно проводити семінари з торгівлі. Наприклад, при вивченні теми торгівлі в Україні та світі можна використовувати таку форму організації роботи. Учні можуть підготувати повідомлення про цікаві факти розвитку торгівлі, торговельні зв'язки України з іншими країнами тощо[83].

Практикум є одним із видів лабораторних робіт у старших класах. Його основна мета — застосувати на практиці сформовані раніше вміння та навички, узагальнити й систематизувати набуті знання, оволодіти основними методами дослідження.

Практичне заняття включає виконання на уроці практичних та лабораторних робіт, на які в шкільній програмі відводиться орієнтовно 10-15 годин. На цьому уроці учні закріплюють знання, отримані на уроках вивчення нового матеріалу. Тому їх часто використовують у кінці вивчення теми.

Для більшості навчальних предметів розроблені практикуми. За допомогою яких можна проводити практичні заняття. Торгівля в основному вивчається у 9-10 класах і для цих класів зокрема також розроблені практичні зошити. У 9 класі передбачається ряд практичних для закріплення вивченого матеріалу. Так в перших практичних, де може розглядається аналіз секторальної моделі економіки діти ознайомлюються з структурою ВВП України, і обчислюють частку кожного сектора економіки.

Один з видів додаткових занять у школі є факультатив. Його проводять переважно у старших класах з метою формування та систематизації теоретичних знань. У школі ця форма навчання використовується як зв'язок між уроками та позакласним відвідуваннями .

Участь учнів у факультативах визначається їхнім власним бажанням залежно до їхніх інтересів та нахилів. Відповідно до освітніх цілей факультативи можуть бути створені для поглибленого вивчення предметів, додаткових дисциплін та для здобуття міжпредметних знань[13,15,26].

Факультативи можуть бути теоретичними, практичними, комбінованими. За типом факультативу формуються групи, а також методи роботи.

Однією з цікавих форм проведення навчання є екскурсія. На відміну від уроку, екскурсія не може бути сильно обмежена в часі. Вона полягає у безпосередньому сприйнятті предметів і явищ у природному середовищі. Залежно від місця в навчальному процесі екскурсії поділяються на:

- відповідно до навчальної програми: програмні та позакласні;
- за змістом: тематичні та комбіновані;
- за часом викладу матеріалу: вступні, поточні та заключні;
- стосовно предмета: географічна, фізична тощо.

Для закріплення в учнів знань про торговельну діяльність доцільно проводити екскурсію в наявні торгові заклади села/міста. В результаті таких екскурсій у дітей формуються знання про особливості розвитку торгівлі, та дізнаються про основні чинники, які впливають на розвиток торговельної діяльності.

Також однією з форм організації навчання є тематична група. Її завдання полягає у поглибленні набутих знань, та розвитку інтересів та здібностей. Окрім регулярних занять, учасники залучаються до масових виховних заходів: тематичних вечорів, змагань.

Організуючи роботу тематичної групи, вчитель не повинен забувати про моральне, трудове, естетичне та фізичне виховання. Для цього він повинен залучати якнайбільше учнів до роботи у гуртках.

Невід'ємною формою організації навчання при викладанні важких тем з географії є консультація. Її суть полягає в тому, щоб пояснити учням важкі для розуміння питання. Консультація потрібна тоді, коли учні не можуть опрацювати певний матеріал, у них виникають труднощі з тлумаченням тек-

сту, не можуть виконати географічні задачі тощо. Якщо консультацію організувати правильно, то вона допоможе вирішити всі проблеми та труднощі, які виникли в учнів під час навчальної діяльності. Основною умовою такої форми організації навчання є те, що вчитель спрямовує пізнавальну діяльність учнів так, щоб учні самі навчилися виконувати завдання, дійшли до висновку самі.

До одних з форм організації навчання є домашнє завдання. Його головне завдання - розширити та поглибити знання, навчити регулярного самонавчання, тренінгу самоконтролю, виховання самостійності, активності, почуття обов'язку та відповідальності.

Домашнє завдання включає роботу з підручником, виконання різних вправ, письмо, графічну роботу, розв'язування задач. Часто рекомендується прочитати статтю в науково-популярному виданні, подивитися фільм, поговорити на цікаву тему з певною людиною, спостерігати природне чи повсякденне явище, проводити експеримент тощо.

Не слід пропонувати такі завдання тривалий час, оскільки це знижує інтерес до них. Домашня робота повинна містити елемент новизни, передбачати нові варіанти їх виконання. Іноді доцільно давати індивідуальні завдання, які допомагають усунути прогалини в знаннях. Домашні завдання є обов'язковою позакласною формою організації навчання для більшості навчальних предметів.

Якщо вчитель володіє знаннями про різноманітні форми діяльності на уроці, то йому легше застосувати інтерактивні методи при їх організації.

Вивчення торгівлі в навчально-виховному процесі має важливе значення, для формування базових знань учнів про економіку нашої країни і про економічний розвиток свого регіону. Для підвищення ефективності викладання даної теми у шкільному курсі географії доцільно використовувати інтерактивні методи та різноманітні форми, як одних з ефективних способів організації навчання.[17,19,21,23,28,31

Висновки до 2 розділу

Торгівля як основний вид економічної діяльності досліджується суспільною географією. Також її вивчають у навчально-виховному процесі, зокрема, у 9,10 та 11 класах.

Торгівля вивчається у 9 класі у темі під назвою «Україна і світове господарство», у 10 класі – «Географія: регіони та країни», у 11 «Географічний простір Землі». У старших класах вивчення торгівлі входить до шкільної дисципліни під назвою «Економіка». Головна мета якої полягає у формуванні у дітей навичок раціональної економічної поведінки споживача та засвоєнню фундаментальних знань про економічне життя суспільства.

Для ефективнішого викладання теми курсу шкільної географії «Торгівля», доцільно використовувати інтерактивні методи.

У науковій літературі існують різноманітні класифікації інтерактивних методів навчання. Згідно класифікації, розробленою О.Прометун всі інтерактивні методи об'єднали у 4 групи: технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання, технології ситуативного моделювання, технології опрацювання дискусійних питань.

Отже, можна зробити висновок, що торгівля, як економічний процес досліджується суспільно-географічною наукою. Формування знань учнів про торгівлю значно підвищується на уроках географії, оскільки вивчення теми «торгівля» входить до навчальної програми. Для того, аби виклад даного матеріалу був цікавіший і легший для запам'ятовування доцільно використовувати інтерактивні методи.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «УКРАЇНАТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

3.1 Проведення наукового дослідження з використанням інтерактивних методів на уроці

Освіта у наші дні зазнає величезну реформацію. Періодично змінюється та оновлюється її структура, яка з кожним днем все більше і більше спрямовується на розвиток нових здібностей та потенціалу учнів. Великий вплив чинить на реформацію освіти – використання новітніх технологій, зокрема інтерактивних методів. Вони позитивно впливають на розвиток мислення, уяви, комунікативних здібностей учнів. Позитивні наслідки використання цих методів на уроках географії зумовлюють більш детальніше дослідження ефективності використання інтерактивних методів, зокрема на уроках географії при викладанні теми торгівля.

Інтерактивні методи на уроці створюють комфортну атмосферу як і для вчителя так і для учнів. За таких умов швидше сприймається інформація і набагато довше зберігається у пам'яті.

Таким чином, для збільшення ефективності викладання теми торгівля на уроках географії слід використовувати інтерактивні методи.

Отже, основними класами де викладається тема торгівля на уроках географії це 9, та 10 класи. Для дослідження ефективності використання інтерактивних методів на уроках географії нами був проведений аналіз результатів контрольного оцінювання учнів за активної форми проведення уроку та використання інтерактивних методів.

Для вище згаданого дослідження нами було обрано 9-А, 9-Б класи Чернівецької загальноосвітньої школи № 4 м. Чернівці.

У 9 класі учні вже більш активні, проте все рівно для них характерна певна неуважність. Економічна та соціальна географія, яка вивчається у 9 класі є більш складна для запам'ятовування, ніж фізична географія, тому потребує впровадження різноманітних заходів для зацікавлення учнів для її вивчення. Основними темами, які пов'язані з торгівлею в цьому курсі географії є наступні: «Секторальна модель економіки», «Світове господарство», «Торгівля в Україні», «Світовий ринок товарів та послуг».

У 9 класі учні вже можуть сприймати більш складну інформацію, тому на таких уроках доцільно використовувати як і прості, так і більш складні інтерактивні методи. До прикладу, в перших вступних розділах економічної та соціальної географії можна застосувати наступні методи навчання: «Мозковий штурм», «Навчаючи – учусь», «Займи позицію». В подальшому слід збільшувати складність проведених методів, зокрема під час вивчення 3 розділу «Третинний сектор економіки» можливе вже використання таких методів як: «Ажурна пилка», «Дерево рішень», «Аналіз ситуації».

Педагогічний експеримент проводився протягом 28.09.2021 р - 15.10.2021 р на базі загальноосвітньої школи №4 м. Чернівці. Для здійснення дослідження ми провели два уроки в 9-тих класах з двох тем «Світове господарство» та «Транснаціональні корпорації (ТНК) та їх вплив на функціонування міжнародної економіки». У дослідженні брали учні 9-А класу в кількості 24 осіб, та учні 9-Б в кількості 18 осіб. Під час вивчення теми «Світове господарство» ми використали традиційні методи навчання, а при викладу матеріалів теми «Транснаціональні корпорації (ТНК) та їх вплив на функціонування міжнародної економіки» - інтерактивні методи навчання.

Наше наукове дослідження складалося з трьох етапів :

- 1)Визначальний – проведено діагностику в експериментальній та контрольній групі на визначення рівня знань;
- 2)Організація діяльності – використання інтерактивних методів на уроці;
- 3)Контроль - проведення контрольного аналізу засвоєння інформації учнями.

Для більш повного дослідження ми поєднали не лише самостійну роботу, а й спостереження та якісно-кількісний аналіз результатів діяльності .

Наукове дослідження проводилось шляхом співставлення результатів кількісного та якісного аналізів, а саме відповідністю кількості виконаних завдань та кількістю правильних відповідей.

Проведене наукове дослідження дозволило нам виділити три рівні знань серед учнів класів, а саме : початковий, середній та високий.

З метою збільшення ефективності навчання слід використовувати методи, які будуть відповідати сучасним вимогам. В першу чергу, технології мають мати наукове пояснення, усі активні методи та форми навчання повинні бути взаємопов'язані, доповнювати один одного, результати використаних інтерактивних методів мають бути сплановані, інтерактивне навчання має сприяти вільному відтворенню інформації іншими суб'єктами навчання. Структура проведеного уроку повинна відповідати сучасним вимогам проведення інтерактивного навчання. Адже вона відрізняється від звичайної структури уроку. Кожен інтерактивний урок має складатися з декількох етапів :

- Актуалізація опорних знань, вмінь та навичок;
- Мотивація навчальної діяльності;
- Повідомлення теми та мети уроку;
- Виклад матеріалу з використанням інтерактивних методів навчання;
- Закріплення знань з використання інтерактивних вправ(основна частина);
- Підсумки уроку.

На етапі мотивація навчальної діяльності слід максимально зацікавити учнів до проведення уроку, сконцентрувати їх увагу на темі. Адже без зацікавлення учнів не може відбутись подальша пізнавальна діяльність. Досліджено науковцями, що дитина, яка зацікавлена в матеріалі краще сприймає інформацію, та її аналізує. На цьому етапі можна використовувати такі прийоми та методи навчання, як бесіда, «Мозковий штурм», «Мікрофон», демонстрації та інші нескладні за своєю структурою методи навчання.

На одному з занять слід використовувати декілька інтерактивних методів, а не цілий комплекс, адже перевантаження навчального процесу такими методами може навпаки призвести не до підвищення ефективності навчання, а до його пониження. Для того, щоб процес був організованим вчителю необхідно заздалегідь розподілити завдання на уроці, або ж дати випереджуючі завдання.

Не залежно від використання традиційного чи інтерактивного навчання наші уроки склались з відповідних етапів:

- 1) Організація навчальної діяльності;
- 2) Актуалізація базових знань, умінь та навичок;
- 3) Мотивація навчальної діяльності;
- 4) Виклад навчального матеріалу;
- 5) Закріплення знань, умінь та навичок;
- 6) Результати уроку;
- 7) Повідомлення завдання на домашнє опрацювання.

Для здійснення першої частини дослідження ми провели урок у 9-х класах на тему «Світове господарство». Традиційний урок розпочався з перевірки присутності учнів до уроку, а також перевіркою організації учнів до уроку.

Другий етап уроку полягав у встановленні взаємозв'язку з матеріалом, які учні вивчали на минулих уроках.

Для повторення інформації, яка була на попередньому уроці коротко пройшлися по основних питаннях. Оскільки минула тема звучала як «Національна економіка», то ми поговорили про економічний розвиток та його показники, визначили різницю між ВВП та ВНП.

Для оновлення вже існуючих знань, які необхідні для проведення уроку було задано декілька питань:

- Як ви розумієте поняття «світове господарство»?
- Що таке «економічний район», і чи є в Україні такі райони?

Мотивація навчальної діяльності була представлена розповіддю вчителя про те, що ресурси в світі розподіляються нерівномірно, одні країни багаті на золото, нафту і газ, в інших родючі землі і в них велика кількість продовольства. Звідси виникає потреба в обміні країн природними ресурсами. Так виникла спеціалізація країн на виробництві. Торгівля між країнами спричинила появу світового господарства.[6,15]

Цей етап навчальної діяльності проводився без активної взаємодії учнів, проте все одно дав поштовх активації розумового процесу, і зосередив увагу всіх учасників процесу на дані темі.

Під час викладу основного матеріалу ми розглянули основні питання, що пов'язані з темою світове господарство. Так тема світове господарство тісно переплітається з темою торгівля, оскільки зачіпає міжнародну спеціалізацію країн світу, яка проявляється в спеціалізації на виробництві певних товарів та послуг і обмін ними між іншими країнами.

Отже, на уроці ми розглянули наступні питання:

- Поняття «світове господарство», «світовий ринок».
- етапи розвитку світового господарства;
- міжнародний поділ праці;
- спеціалізація території.

Пояснюючи матеріал, в основному були використані методи усного викладу знань : бесіда, розповідь. А також методи ілюстрації та демонстрації, репродуктивний метод.

За допомогою бесіди ми визначили, що ж таке світове господарство та як воно утворилось і як воно розвивалось від початку утворення до сьогодення. Також за допомогою презентації та географічних карт розкрили основні чинники міжнародного поділу праці, та визначили спеціалізацію деяких країн.

Для закріплення вивченого матеріалу учні мали виконати міні-тести. Цей етап має на меті закріпити всі знання, які учні отримали на уроці. Проте, основний акцент був зроблений на передачі та засвоєнні інформації, а не ви-

робленні певних навичок аналізу географічної карти, встановленню причинно-наслідкових зв'язків і т.д

Передостанній етап – підсумки уроку. На завершення були сформовані короткі висновки, щодо інформації, яка була подана на уроці.

Останній етап - це повідомлення домашнього завдання. Вдома учні мали прочитати відповідний параграф підручника.

Отже, після проведеного уроку можна зробити висновки про переваги та недоліки традиційного уроку при викладанні теми світове господарство, яке тісно пов'язане з темою нашого дослідження- торгівлею. Серед недоліків даного навчання є те, що передача знань відбувається через змістовний виклад матеріалу вчителем без залучення учнів до навчальної діяльності. Таким чином відсутня активна взаємодія суб'єкта та об'єкта навчання. Зазвичай на такому уроці застосовують елементи пояснювально-ілюстративного характеру, які на відміну від інтерактивних методів не розвивають в учнів самостійність вирішення задач, та не сприяють зворотному зв'язку між учасниками процесу. Організуючи такий урок складно знайти підхід до кожного учня, особливо якщо клас характеризується великою наповненістю. У 9-А і 9-Б кількість учнів складає по 24 і 18 учні відповідно. Тому при проведенні такого уроку треба велику увагу приділяти кожному учню і слідкувати за збереженням розумової активності, і час від часу розряджати обстановку різноманітними вправами, або фізкультхвилинками.

Перевагами даного традиційного уроку є чіткість навчального процесу. Можливість особистісного впливу вчителя на учня, різнобічність процесу, застосування пояснювально - ілюстративного викладу матеріалу.

Як вже раніше повідомлялося наше дослідження складається з двох етапів - первинного визначення рівня знань учнів, та контрольного. Перед проведенням уроку був здійснений аналіз первинних знань учнів, тобто можливостей розумової активності учнів при викладанні тем з економічної географії. Для аналізу були використані результати тестування по попередній темі «Національна економіка».(Додаток Г)

Другий етап дослідження - це проведення уроку з використанням інтерактивних методів. Так для здійснення даної роботи ми обрали тему «Транснаціональні корпорації та їх вплив на функціонування міжнародної економіки».

Організація інтерактивного уроку передбачає ретельну підготовку до її проведення. Для більш успішного формування і засвоєння знань на уроці можна використовувати випереджуючі завдання для учнів. У свою чергу вчитель має визначити структуру уроку і методи які він буде використовувати.

Для більш об'єктивного дослідження інтерактивний урок ми провели у тому ж 9-А, оскільки кількість у класах різна, також відрізняється і відсоткове співвідношення учнів з різним рівнем знань, що може впливати і на результати дослідження.

Напередодні уроку було дано випереджуючі завдання учням – знайти інформацію про любую транснаціональну корпорацію на їх вибір.

Тема «Транснаціональні корпорації» тісно взаємопов'язана з торгівлею, оскільки вивчає великі підприємства, які здійснюють продаж товарів та послуг, та мають зосереджені виробничі потужності у двох-трьох країнах у яких проводять одну політику продаж. Ця тема у навчально-виховному процесі є дуже важлива, оскільки діти визначають вплив транснаціональних корпорацій на економіку країн, вивчають основні поняття пов'язані з цією темою, а також розширюються знання про світове господарство.

Мета даного уроку: розширити наявні знання про світове господарство, сформувані знання про транснаціональні корпорації, їх вплив на розвиток світового господарства, розвинути вміння працювати з картою, виховувати економічне мислення. Даний тип уроку – комбінований. На уроці були використані основні поняття такі як: світове господарство, глобалізація, транснаціональні корпорації(ТНК), інтеграція.

Для проведення даного уроку ретельно був підготовлений мультимедійний (презентація) та роздатковий матеріал(таблиці, схеми). На уроці були

використані такі інтерактивні методи, як: «мікрофон», «мозковий штурм», «навчаючи-учусь», «займи позицію», «незакінчені речення».

Інтерактивний урок складався з декількох етапів. Традиційно перший етап – організаційний. Для встановлення контакту з учнями та позитивного їх налаштування на уроці був використаний метод діалогу.

Актуалізація опорних знань. На попередньому уроці учні вивчали тему «Багаторівневість світового господарства, його просторова структура». Використовуючи метод «Помилкові твердження» було проведено оцінку знань учнів по попередній темі. Учні отримали карточки в яких були правильні і неправильні твердження, вони мали знайти помилку і виправити її. Таким чином учні дали відповідь на питання що таке глобалізація, чим вона відрізняється від інтеграції. Також було з'ясовано чим керується поділ країн на центр, периферію та напівпериферію.

Мотивація навчальної діяльності.

Під час цього етапу було використано прийом «Цікава мета». Для мотивації навчальної діяльності учнів ми розповіли їм про те, що на розвиток світового господарства, окрім глобалізації впливає процес транснаціоналізації. На урок ми принесли напій Coca-Cola, какао Nestle та телефон Samsung зі словами: «Сьогодні на уроці ми поговоримо про те, як ці речі можуть впливати на розвиток світового господарства».

Під час викладу основного матеріалу були розглянуті наступні питання:

- 1)Процес транснаціоналізації, та його особливості;
- 2) Вплив ТНК на світове господарство;
- 3)Функціонування ТНК в Україні;

Під час пояснення основних питань учням, ми використовували методи як групової, так і колективної роботи. В першому питанні ми розповіли учням, що транснаціональні корпорації - це великі підприємства, які розташовують своє виробництво у декількох країнах з метою отримання максимального прибутку[34].

Під час розгляду другого питання розповіли про найбільші транснаціональні корпорації світу, про відсоткове співвідношення виробництва товарів і послуг у світовому ВВП. Також звернули увагу учнів на те, яку роль виконують ТНК у сучасному світі. На цьому етапі використали прийом *«Географічний кінозал»*.

В останньому питанні ми розповіли класу про найбільші транснаціональні корпорації, які розташовані в Україні та перспективи їх подальшого розвитку. Також було використано метод *«Навчаючи – учусь»* давши напередодні випереджуючі завдання. Троє учнів підготували розповідь про «Apple», «Toyota», «Nestle». Завдяки цьому методу 9-А ще більше став зацікавлений в даній темі, дізнався нову, цікаву для себе інформацію. Що стосується учнів, які доповідали, то вони найкраще з усіх засвоїли цю інформацію, оскільки будь-яка інформація найкраще запам'ятовується, коли ти навчаєш іншого[38].

Для закріплення знань ми використали метод *«Мозковий штурм»*, де учні мали поділитись на дві команди, одна мала обґрунтувати позитивні, а інша негативні сторони діяльності транснаціональних корпорацій, використовуючи підручник та інтернет-джерела. Для виконання даного завдання ми виділили 10 хв, після чого один з представників команди заповнював таблицю, яка була намальована на дошці. Для корегування інформації, а також її додаткового пояснення ми ще раз повторили як ТНК впливають на світову економіку і чи її вплив в більшості є позитивним чи негативним[42].

За допомогою методу *«Мікрофон»* підвели підсумки уроку. Учні мали відповісти на наступні питання:

- 1)Що таке ТНК?
- 2)Які найбільші транснаціональні корпорації ви знаєте?
- 3)Назвіть позитивні наслідки діяльності ТНК.
- 4)Чи є в Україні ТНК?

В більшості всі учні знали відповіді на питання, що свідчить те, що мета уроку була досягнута.

На домашнє завдання ми дали учням прочитати відповідний параграф у підручнику та розробити презентацію про одну із запропонованих тем. (Додаток А)

Після проведення двох уроків у 9 класі було здійснено контрольне опитування. Учні мали дати відповідь на 9 тестів та одне відкрите питання. (Додаток Е)

3.2 Аналіз ефективності використання інтерактивних методів під час викладання теми торгівля у школі

Для того, аби дослідити ефективність використання інтерактивних методів під час викладання теми торгівлі у школі, нами був проведений аналіз на основі оцінювання учнів. Мета цього дослідження – експериментально довести ефективність використання інтерактивних методів на уроках географії при викладанні теми торгівля. Згідно мети нашого дослідження перед нами постали такі завдання:

- 1) визначити параметри діагностики наукового дослідження та критерії його аналізу;
- 2) вибір експериментальних та контрольних груп, вибір теми уроків;
- 3) розробка матеріалів уроку, підбір інтерактивних методів;
- 4) проведення уроку;
- 5) здійснення первинного (експериментального) та вторинного (контрольного) оцінювання учнів.

Наше дослідження складалося з двох основних етапів: експериментального та контрольного. Підбір класів здійснювався також з врахуванням кількості учнів та рівнем їхньої успішності. Отже, для здійснення даного дослідження були проведені по 2 уроки у 9-А та 9-Б класі на тему: «Світове господарство» та «Транснаціональні корпорації». Дані теми є частиною першого розділу «Національна економіка та світове господарство». Вони тісно

пов'язані з темою торгівля, оскільки дають учням знання про особливості розвитку господарства у світі. Під час такого уроку учні дізнаються як і чому відбувається процес обміну товарами, чому одні країни спеціалізуються на виробництві одних товарів, а інші доставляють ці товари з далеких країн. Також учні поглибили свої знання про підприємства, які зосереджують свої виробничі потужності у декількох країнах, і як виробництво товарів і послуг цими підприємствами впливає на розвиток світового господарства.

Для виконання першої частини нашого дослідження, після першої теми пройденого шкільного матеріалу під назвою «Національна економіка» ми провели самостійну роботу. (Додаток Г). Таким чином перевірили рівень первинних знань в учнів. Самостійна робота була складена з 9-ти тестів та одного відкритого питання. Використання відкритого питання було спрямоване на визначення не лише рівня знань, а й рівня творчого мислення та вміння висловлювати свою думку. Якість знань учнів складала приблизно 67% у 9-А класі та 61% у 9-Б класі.

У 9-А класі навчається 24 учні. З загальної кількості дітей у 9-А класі 3 осіб (12,5%) з високим рівнем знань, 13 осіб(54,1%) - з середнім та 8 осіб (33,3%) з низьким рівнем знань. У 9-Б, навчається 18 учнів. Згідно з результатами нашого дослідження кількість учнів з високим рівнем знань складає 2(11,1%) осіб, з середнім- 9(50,0%) осіб, та низьким – 7(38,88%) осіб. Що стосується особливостей виконання самостійної роботи, то більшість учнів дали правильні відповіді на тести, а от на відкрите питання дали відповідь лише 49% учнів.

Наступний етап дослідження – це проведення уроків з використанням інтерактивних методів та без їх використання.

Отже для дослідження ефективності викладання традиційного уроку ми провели урок традиційного типу, без використання інтерактивних методів. Уроки даного типу провели у тих же 9-х класах. Після проведення даного уроку ми здійснили контрольний аналіз засвоєння знань. Завдання самостійної роботи були ж тієї форми, що і на першому етапі – 9 тестів та одне відк-

ритого питання. За результатами контрольного оцінювання ситуація практично не змінилася. Згідно нього у 9-А класі кількість учнів з високим рівнем знань склала 3 учні(12,5%), з середнім- 14 учнів(58,33%), та низьким -7 учнів(29,16%). У 9-Б з високим рівнем знань 3 учні(16,66%), з середнім 8 учнів(44,44%), з низьким- 7 учнів(38,88%). Якість знань у 9-А склала 70,83%, у 9-Б -61,1%.

В обох класах не спостерігалися різкі зміни в якості знань учнів. Що свідчить про неефективність використаних методів та засобів навчання.

Для порівняння результатів нами була побудована таблиця рівня засвоєння знань учнів залежно від особливостей використаних методів.

Таблиця 3.2.1 Рівень знань учнів після проведення уроку з використанням традиційних методів навчання

Клас	Етап	Рівень знань		
		<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
9-А	Експериментальний	8	13	3
	Контрольний	7	14	3
9-Б	Експериментальний	7	9	2
	Контрольний	7	8	3

Згідно таблиці № 3.2.1 результати двох класів практично однакові. Під час контрольного оцінювання, рівень якості знань після проведення традиційного уроку залишився на середньому рівні. У 9-А спостерігалось збільшення кількості дітей з середнім рівнем знань, а у 9-Б з високим. Незначні відхилення обумовлені насамперед темою уроку, та віковими особливостями учнів.

Для здійснення другої частини нашого дослідження був проведений урок у 9-х класах з використанням інтерактивних методів. Для контрольного оцінювання учні мали дати відповіді на тестові завдання та одне відкрите питання.

Після проведеного оцінювання ми отримали наступні результати. У 9-А класі кількість учнів з низьким рівнем знань зменшилась на 3 учні (порівнюючи з експериментальним етапом першої частини дослідження), їх кількість склала 4 учні, з середнім рівнем – 15 учнів, та з високим – 5 учнів.

У 9-Б так само зменшилась кількість учнів з низьким рівнем знань, та збільшилась з середнім та високим рівнем. Кількість учнів з низьким рівнем знань склала 5 учнів, з середнім – 9 учнів, з високим – 4 учні.

Таблиця 3.2.2 Рівень знань учнів після проведення уроку з використанням інтерактивних методів навчання

Клас	Етап	Рівень знань		
		<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
9-А	Експериментальний	8	13	3
	Контрольний	4	15	5
9-Б	Експериментальний	7	9	2
	Контрольний	5	9	4

Отже, слід відмітити позитивні зміни в рівні знань учнів після проведення інтерактивного заняття. Відсоток учнів з низьким рівнем знань у 9-А класі склав 16,66%, з середнім рівнем 62,5%, з високим 20,83%.

Згідно цих даних зменшилась кількість дітей з низьким рівнем знань на 16,67%, натомість збільшилась кількість учнів з середнім рівнем знань на 8,33%, та з високим рівнем знань на 8,33%. Таким чином можна констатувати покращення якості рівня знань учнів.

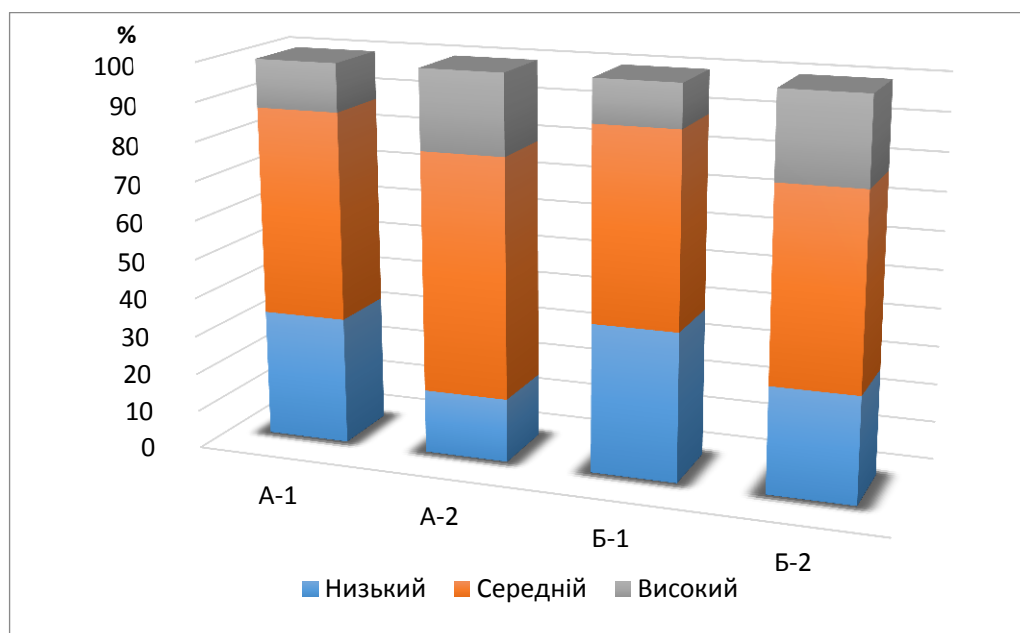
Мал.3.2.1 Рівень знань учнів у 9-А класі.

Структура рівня знань учнів значно змінилась і 9-Б класі. Згідно отриманих результатів, частка учнів з низьким рівнем знань склала 27,78 %, що 11,11% менше ніж на початку дослідження. Частка учнів з середнім рівнем знань не змінилась і склала 50%. Що стосується учнів з високим рівнем знань, то їх частка збільшилась з 11,11% до 22,22 %, тобто зросла вдвічі.

Мал.3.2.2 Рівень знань учнів у 9-Б класі.

На графіку № 3.2.3 ми можемо побачити, що в обох класах змінилося співвідношення рівня знань в учнів після проведення експерименту. Слід відмітити, що в двох класах змінилась структура рівня знань. Згідно графіку ми можемо побачити, що збільшилась частка учнів з високим рівнем знань, натомість зменшилась кількість учнів з низьким рівнем знань. Якість знань у класах склала 83% у 9-А, і 78% у 9-Б.

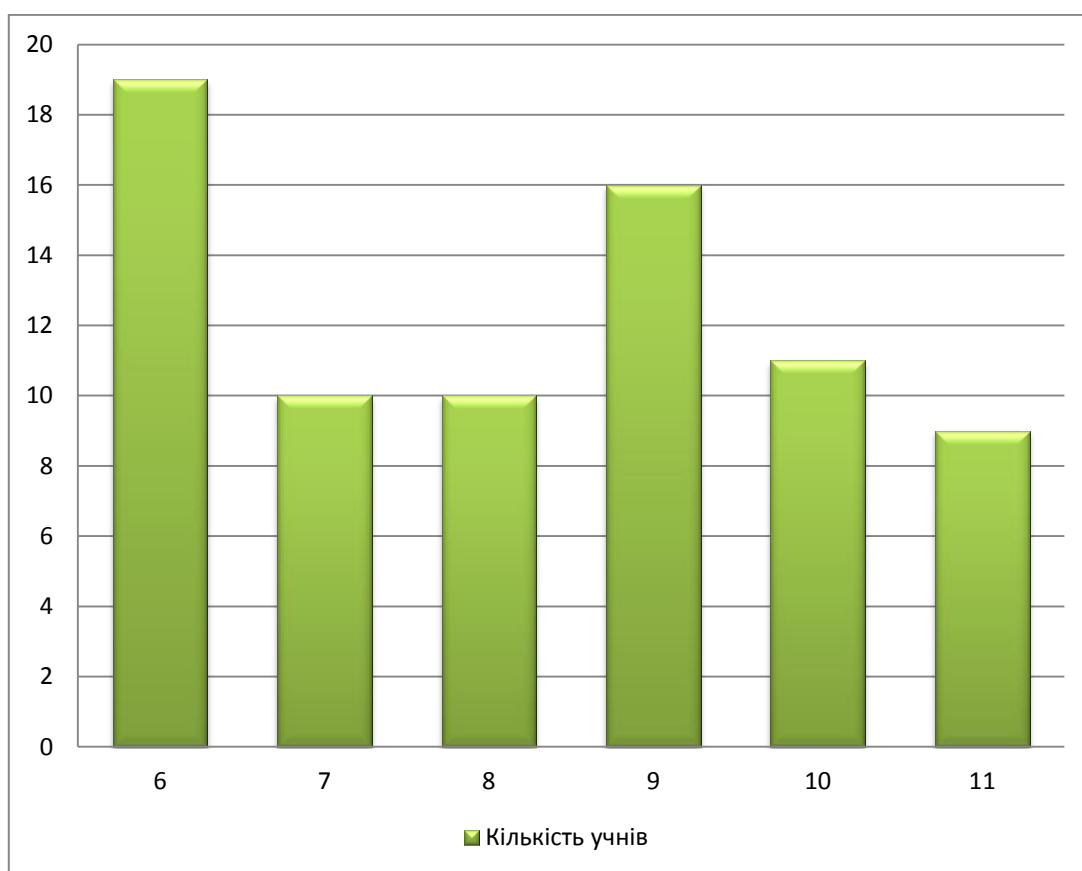
Мал.3.2.3 Динаміка співвідношення рівня знань в учнів до і після експерименту

Після проведеного уроку можна відмітити, що рівень засвоєння інформації зріс. До переваг використання інтерактивних методів під час викладання теми торгівля у школі можна віднести зростання рівня концентрації учнів, також під час такого уроку учні навчаються працювати як в групі так і самостійно, приймати рішення, творчо мислити, аналізувати інформацію. Безперечно великим плюсом є те, що навантаження на вчителя під час даного уроку зменшується.

Ефективність даного уроку залежить не лише від методів, а й від особливостей пояснювально-ілюстративного матеріалу. Тобто методи не замінюють пояснення вчителя та практичної діяльності, а доповнюють їх, роблячи інформацію більш доступною для засвоєння.

3.3 Проведення анонімного опитування на тему: «Використання інтерактивних методів на уроках географії»

Для більш детального аналізу особливостей використання інтерактивних методів на уроках географії нами було проведено анонімне опитування серед учнів 6-11 класів Чернівецької загальноосвітньої школи №4. В даному опитуванні взяло участь 100 учнів. Діти самостійно мали відповісти на 15 запитань. У даному дослідженні найбільше взяло участь учнів 6 та 9 класів, що склало 25,33% та 21,33%.(Додаток В)

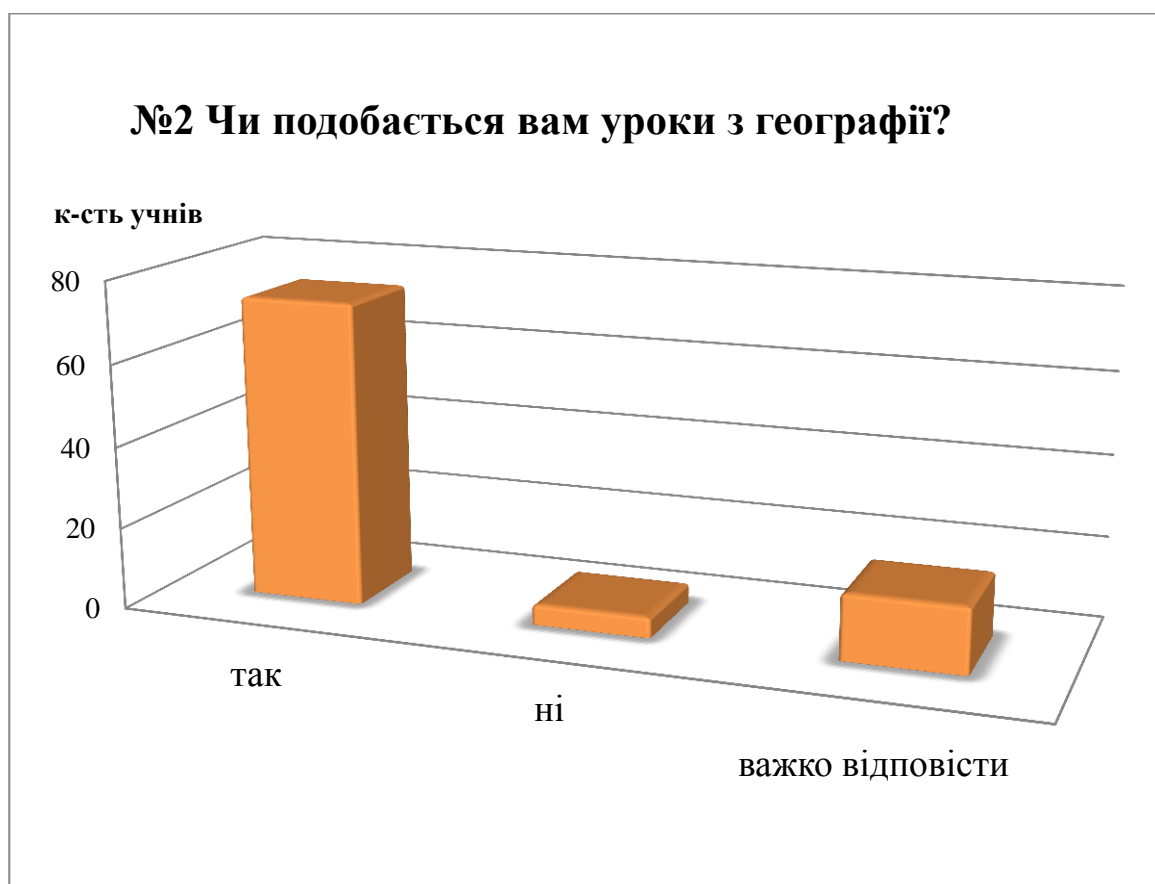

Мал.3.3.1 Розподіл кількості учнів, які взяли участь в опитуванні по класах

Більшості, а саме 74 учням (78,67%) подобаються уроки географії. Проте, 5 учнів(6,67%) вказали, що їм не подобаються уроки та 16(14,67%) вибрали варіант важко відповісти. Результати даного опитування свідчать про те, що в цілому уроки географії є цікавими для вивчення і викликають інтерес у всіх класах. Але, слід відмітити, що найбільше позитивних відпові-

дей дали учні 6-8 класів, де $\approx 97\%$ відповіло, що їм подобаються уроки географії, а от що стосується 9-11 класів, то більшості теж подобаються уроки, але є й велика частка дітей, яким не завжди цікаво на цих заняттях, тому вони не можуть дати однозначну відповідь. Насамперед, такий розподіл відповідей пов'язаний з темами викладу матеріалу у цих класах, адже у 6-8 класах вивчають фізичну географію, а у 9-11 - економічну. Під час викладу економічної географії потрібно використовувати різні інтерактивні методи, для концентрації уваги учнів на уроках.

Мал.3.3.2 Розподіл відповідей на питання №2 «Чи подобається вам уроки географії?»

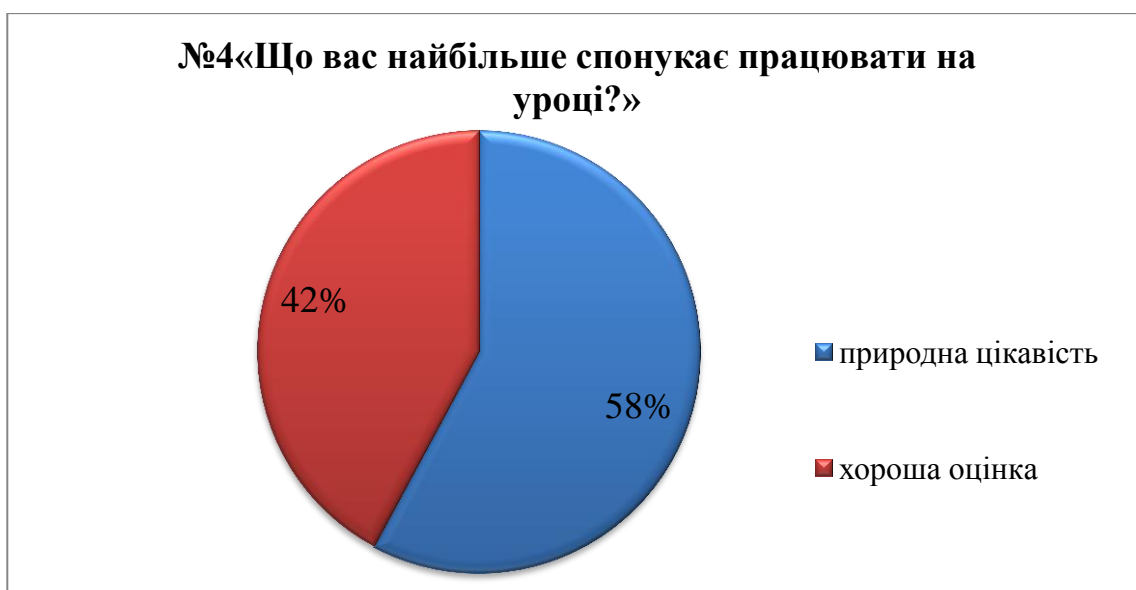
Серед тих учнів, яким подобається уроки географії 80,82% відповіло, що найбільше їх зацікавлює інформація на уроці, а не подача матеріалу та завдання. Найменше учням подобаються завдання, які вчителі дають на уроках географії, що свідчить про недосконалу методику проведення уроку.

Мал.3.3.3 Розподіл відповідей на питання №3«Що саме вам подобається на уроках географії?»

Використання цікавих завдань змогло б значно покращити результати успішності на уроці, та підвищити інтерес учнів до даного предмету.

На питання №4 «Що вас найбільше спонукає працювати на уроці», відповіді практично зрівнялись, 53% учнів відповіли, що найбільше спонукає їх працювати природна цікавість, та 47 % відповіли, що найбільше їх мотивує хороша оцінка.

Мал.3.3.4 Розподіл відповідей на питання №4«Що вас найбільше спонукає працювати на уроці?»

Також учні вказали, що на їхню успішність на уроці також впливають і батьки, які систематично контролюють виконання домашнього завдання. Окрім того в них є природне бажання отримувати хороші оцінки.

Щодо самого проведення уроків, згідно даного дослідження стало зрозуміло, що учні мають можливість висловити свою думку. Адже на питання №5 «Чи дає тобі можливість вчитель на уроці географії висловити свою думку?» 92% учнів відповіло, що так, мають можливість. Але на питання «Чи дають тобі можливість обговорювати тему уроку з однокласниками??» відповіді розділились. 45,65% учнів відповіло, що їм дають можливість обговорювати тему уроку з однокласниками. Але 19,57% не дають такої можливості, а 34,78% не можуть відповісти. Це свідчить про те, що на уроці рідко використовують інтерактивні методи, які полягали у колективних обговореннях, роботі в парах, групах.

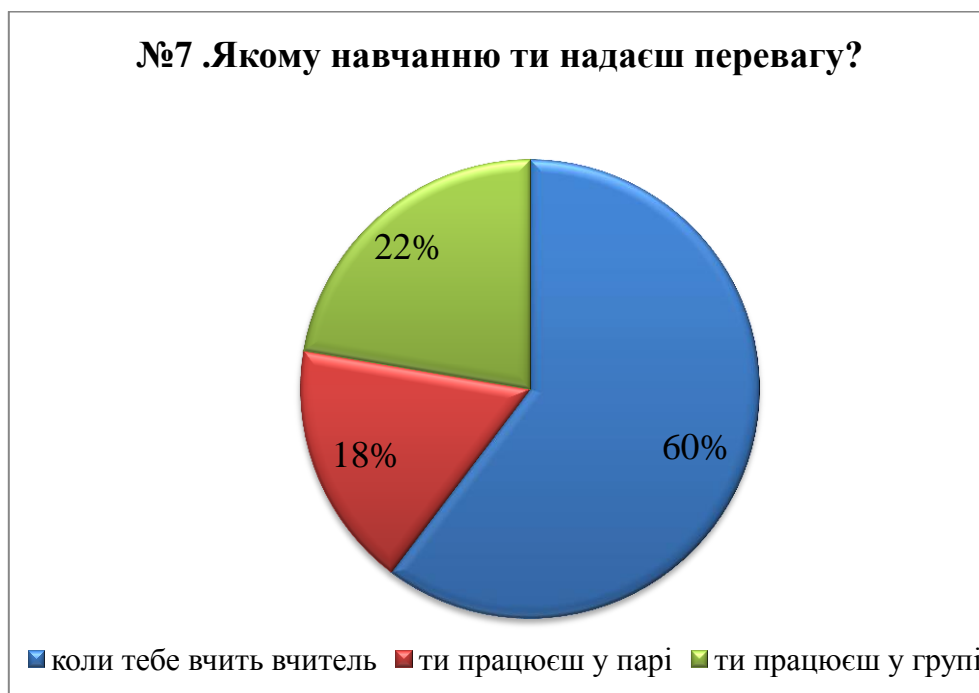

Мал.3.3.5 Розподіл відповідей на питання №6 «Чи дають тобі можливість на уроці обговорювати тему уроку з однокласниками?»

Аналізуючи відповідь на наступне питання «Якому навчанню ти надаєш перевагу?» можна зробити висновок, що діти не обирають варіант роботи

у групах або в парах, бо не вміють самотійно мислити, їм простіше коли вчитель веде урок, а вони слухають.

На дане питання 73 учні (що становить 60,33%) відповіли, що найбільше їм подобається, що під час уроку вчитель просто здійснює виклад навчального матеріалу. І лише 21 учню(17,35%) подобається робота у парі, та 27 учням(22,31%) робота у групах. Даний хід подій не шкодить, але й не розвиває в учнів здібності критичного мислення та аналізу. Враховуючи вікові особливості відповідей на це питання, то можна сказати , що учням 6 класу в більшості подобається коли вчитель одноосібно проводить урок, вже в 9 класі думки розділились, одним подобається, коли лише вчитель веде урок, та виконує паралельно завдання з класом, а іншій частині подобається робота в групі. А от, що стосується 11 класу, то вони надають перевагу як і роботі в групі, так і роботі в парах.

Мал.3.3.6 Розподіл відповідей на питання №7 «Якому навчанню ти надаєш перевагу?»

Для розвитку багатосторонньої особистості, окрім предметних знань, потрібно формувати в учнів професійні компетентності, які допомогли в майбутньому учням спілкуватись, висловлювати свою думку, аргументувати

відповіді. Тому потрібно учнів зацікавлювати до роботи в парах, давати такі завдання, які відповідали їх рівню знань.

Для успішної організації навчальної діяльності вчитель на уроці географії повинен приділяти увагу всім учням, нікого не виділяти. Результати даного опитування свідчать про те, що вчитель дотримується вимог методики проведення уроку. 81,52 % відповіли, що вчитель звертає протягом уроку на нього увагу, спілкується на рівні з іншими дітьми. Лише 3,26% дали негативну відповідь, та 15,22%(14 учнів) не визначились з відповіддю.

Мал.3.3.7 Розподіл відповідей на питання № 8 «Чи звертає увагу протягом уроку на тебе вчитель географії?»

Що стосується виконання домашніх завдань з даного предмету, то більшість учнів мотивуються тим, що цей предмет їм цікавий, і вони охоче виконують домашню роботу. Інші учні виконують домашні завдання, тому що у них строгий вчитель. У даному запитанні була можливість дати самостійно відповідь на питання, обравши відповідь не з переліку. Таким чином, ще однією причиною, чому учні виконують домашні завдання є систематичний контроль батьків, та бажання отримати хорошу оцінку. Відповідь «тому що цікавий предмет» обрало 82,02%, що свідчить про те, що географія є предметом, яка є легшою для засвоєння від інших навчальних дисциплін, через те, що викликає природній інтерес до навчання. Лише 2,24% виконує домашнє

завдання через строгість вчителя, та небажання отримати погану оцінку. 15,73% зазначило, що не виконують домашні завдання з географії.

Для виявлення підготовки до проведення уроку учні мали відповісти чи ретельно вони готуються до уроку. 71,58% опитаних учнів стараються виконувати домашні завдання, 7,37% навпаки не виявляють бажання самостійно виконувати завдання, а списують готові результати у своїх однокласників. Також велика кількість учнів, що становить 21% від всіх опитаних, частково виконують домашні завдання самостійно, та частково списують у своїх однокласників.

Мал.3.3.8 Розподіл відповідей на питання № 10 «Чи ретельно ти виконуєш завдання на уроках географії»

Ефективність уроків також залежить і від атмосфери у класі. Якщо на уроці одні учні порушують дисципліну, то це впливає на усіх учасників процесу. Підтвердженням цього є результати опитування. Найбільше на уроках географії учням мішає зосередитись шум у класі, на це вказали 60% опитаних учнів. 14,44% відповіли, що вони не можуть зосередитись через те, що їм не цікаво на уроці. Тому для того аби налаштувати робочу атмосферу на уроці, окрім того, що вчитель володіє предметним матеріалом, він має розуміти аспекти психології, аби знайти «точку дотику» з усіма учнями. Індивідуальність кожного учня зумовлена його характером, зокрема психологічними

особливостями. Знання індивідуальності дітей важлива не лише для психолога, а й для вчителя, оскільки використання будь-яких методів навчання не дасть результату, якщо не застосовувати їх згідно вікових особливостей.

На запитання №12 «Чим вам подобається займатись на уроці?», найбільша кількість учнів відповіло, що їм подобається грати в інтерактивні ігри(37,68%), 27,53% полюбляє читати інформацію, 21,73% дало відповідь малювати карти. Лише 13,04 % обрало варіант писати. Звідси можна зробити висновок про те, що учням подобаються більше активні форми роботи на уроці, ніж пасивні.

Мал.3.3.9 Розподіл відповідей на питання № 12 «Чим найбільше вам подобається займатися на уроці географії?»

Результати дослідження показали, як важливо використовувати під час уроків нетрадиційні форми роботи. Більшість вчителів стараються їх використовувати, проте не усі. Переважна кількість учнів вказали на те що, їхні вчителі географії використовують інтерактивні методи на уроці, їх частка склала ,46,8%. Натомість 26,6% відповіло, що не використовує , та 26,6% обрало варіант важко відповісти.

Основними побажаннями учнів, під час проведення уроків – давати цікавіші завдання, використовувати більше засобів наочності, більше спілку-

ватись з усіма учасниками навчального процесу, а не просто слухати вчителя. Майже всі учні вибрали всі перелічені варіанти відповідей.

В умовах карантину досить актуальним є дослідження проведення уроків в умовах дистанційного навчання. Дистанційні уроки є сучасними технологіями навчання, результатами еволюції традиційних уроків. Зрозуміло, що такі уроки мають свої плюси та мінуси. Насамперед плюсами такої форми проведення уроків є економія часу, мобільність, можливість використання різноманітних засобів наочності, в учнів розвиваються навички самоосвіти. Серед негативних слід відмітити відсутність емоційного контакту, більше зусиль потрібно прикладати до мотивації навчальної діяльності, мало практики, проблеми ідентифікації та ін. Про двоякий результат такого виду навчання свідчать і відповіді учнів на питання «Чи подобаються вам уроки географії під час дистанційного навчання». Адже, 40,86 % учнів відповіло, що їм подобаються уроки дистанційного навчання, 36,56%, що їм не подобаються такі форми проведення уроків, та 22,58% учнів не можуть впевнено відповісти на це питання.

Мал.3.3.10 Розподіл відповідей на питання № 15 «Чи подобаються вам більше уроки географії під час дистанційного навчання?»

Результати даного опитування свідчать про недосконалу систему методики викладання на уроці. Якщо приділити більше увагу організації самого навчального процесу можна досягнути кращих результатів[6,9,14,15]

Висновки до 3 розділу

Згідно результатів дослідження можна зробити висновок, що використання інтерактивних методів на уроці значно підвищує ефективність викладання теми торгівля у школі. Проведене дослідження показало, що такі уроки є більш цікавими, а інформація простіша для сприйняття. Організація інтерактивного уроку передбачає ретельну підготовку до її проведення, адже вони мають відповідати навчальній програмі з курсу та враховувати вікові особливості учнів. Проведене дослідження показало, що після використання інтерактивних методів значно зменшилась кількість учнів з низьким рівнем знань та збільшилась частка з високим рівнем знань. До переваг використання інтерактивних методів, які були відмічені після проведеного дослідження це: зростання рівня концентрації учнів, підвищення їхнього інтересу до навчання, покращення рівня засвоєння інформації, позитивна атмосфера на уроці, змога всіх учнів бути активними учасниками процесу.

Для більш детального аналізу використання інтерактивних методів було проведене анонімне опитування, яке показало, що вчителі використовують на уроках інтерактивні методи, проте не так часто, як потрібно. Найбільше учням подобається на уроці те, що інформація є цікава. Використання інтерактивних методів змогло б підвищити інтерес учнів до заданих завдань, ініціювало їхню роботу на уроці. Також використання на уроках методів колективно-групової роботи сприяло б формуванню в учнів командного духу, вміння приймати рішення та творчо мислити.

Висновки

1. Серед низки суспільно-географічних наук вагоме місце займає географія торгівлі – напрям суспільної географії, що досліджує чинники, принципи і закономірності територіальної організації торговельної сфери. Торгівля - це самостійна галузь економіки, яка полягає у просуванні товарів від виробника до споживача і представляє собою обмін товарів та наданням пов'язаним з цим послуг. Питанням дослідження торговельної сфери приурочені праці Пістуна М., Паламарчука М., Агафонової М., Шаблія О., Апопця В.В, Міщука І.П, Голубушової Н.О, Пугачевської К.Й., Марцина В.С, Голікова А.П, Жупанського Я.І, Родомана Б.Б, Степаненко А.В. та ін. У даний час, коли зростає роль сфери послуг, зростає і роль торгівлі, яка безумовно є її частиною.

2. Фактором формування послуг торговельної сфери є орієнтація на споживача, тому її «територіальний малюнок» формує контингент споживачів, відповідно якому зорганізується вся система обслуговування. Загалом на функціонування та територіальну організацію торговельних послуг мають вплив такі групи чинників, як економічні, соціально-економічні, демографічні, нормативно-правові.

При розробці способів стимуляції розвитку торговельної сфери необхідно брати до уваги співвідношення як позитивних, так і негативних факторів їхнього розміщення.

3. При вивченні торговельної сфери використовують ряд методів. Сюди належать як спеціальні, так і загальнонаукові методи. Їх вибір залежить, насамперед, від мети та об'єкта дослідження.

До загальнонаукових методів, які використовуються у торгівлі, належить історичний метод, метод синтезу, аналізу, моделювання, прогнозування. До числа конкретно-наукових належить моделювання, опитування, планування, прогнозування, та картографічний методи.

4. Торгівля є однією з важливих тем шкільної географії. Вивчення торгівлі в навчально-виховному процесі має важливе значення, для формування базових знань учнів про економіку нашої країни і про економічний розвиток свого регіону зокрема.

5. Для підвищення ефективності викладання даної теми у шкільному курсі географії доцільно використовувати інтерактивні методи, як одних з ефективних форм організації навчання.

6. Для дослідження ефективності використання інтерактивних методів на уроках географії нами був проведений аналіз результатів контрольного оцінювання учнів за активної форми проведення уроку та використання інтерактивних методів.

7. Згідно результатів дослідження можна зробити висновок, що інтерактивні методи навчання позитивно впливають на організацію освітнього процесу. Особливо слід відмітити, що інтерактивні методи значно полегшили викладання такої важкої теми як «Транснаціональні корпорації», зробили урок насиченим та цікавим. Після проведення контрольного етапу дослідження стало зрозуміло, що завдяки інтерактивним методам значно підвищилась результативність класу, збільшилась частка учнів з високим рівнем знань, натомість зменшилась кількість учнів з низьким рівнем.

Після проведеного наукового дослідження слід відмітити, що збільшилась частка учнів з високим рівнем знань, натомість зменшилась кількість учнів з низьким рівнем знань. Якість знань у класах склала 83% у 9-А, і 78% у 9-Б. Відповідно у 9-А зменшилась кількість дітей з низьким рівнем знань на 16,67%, натомість збільшилась кількість учнів з середнім рівнем знань на 8,33%, та з високим рівнем знань на 8,33%. Структура рівня знань учнів значно змінилась і 9-Б класі. Згідно отриманих результатів, частка учнів з низьким рівнем знань склала 27,78 %, що на 11,11% менше ніж на початку дослідження. Частка учнів з середнім рівнем знань не змінилась і склала 50%. Що стосується учнів з високим рівнем знань, то їх частка збільшилась з 11,11%

до 22,22 %, тобто зросла вдвічі. Таким чином можна констатувати покращення якості рівня знань учнів.

8. Анонімне опитування учнів дало змогу оцінити проведення уроків географії, та виявити приховані недоліки методики викладання даного предмету. Таким чином, згідно даного дослідження, більшості учням подобаються уроки географії, проте їх зацікавлює сам матеріал, а не його подача. Часте використання різноманітних методів навчання могло б підвищити інтерес до даного предмету, адже зацікавленість в предметі є більш стійкою та довготривалою мотивацією, аніж бажання отримати хорошу оцінку, або контроль з боку батьків. Окрім того важливим є не лише виклад матеріалу на уроці, а й позаурочна робота, особливо «випереджуючі завдання». Згідно результатів даного опитування, вчителі географії використовують на своїх уроках методику інтерактивного викладу матеріалу, проте не усі та в недостатній кількості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Апопій Г.В.,Криган Р.В. Територіальна доступність сільського населення до торговельних послуг. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. праць. Львів: ДУ Інститут регіональних досліджень імені І.М. Долішнього НАН України, 2014. Вип. 4. с.161-167.
- 2.Апопій В.В. Міщук І.П,Ребицький В.П Організація торгівлі: підручник/за ред. В.В. Апопія. 2-ге вид.Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 616 с.
- 3.Балджи М.Д., Допіра І.А., Однолько В.О. Економіка та організація торгівлі: навчальний посібник. Київ: Кондор-видавництво, 2017.368 с.
- 4.Богданова І. М. «Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх соціальних працівників». *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.*,2011. №4.с 23-31.
- 5.Богданова, І. М. Педагогічна інноватика: навч. посібник / за ред.І. М. Богданова. Одеса: ТЕС, 2000. 148 с.
- 6.Бойко В.М. Географія: підручник для 9 класу загальноосвітнього навчального закладу.Тернопіль: Підручники і посібники,2017 р.272 ст.
- 7.Буйницька О.П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання:навч. посіб.Київ: Центр учбової літератури, 2012. 240 с.
- 8.Василенко В. Впровадження інтерактивних форм і прийомів в організацію навчання учнів. *Початкова школа*. 2005. №7. с. 12-15.
- 9.Василенко В. Інтерактивні прийоми навчання. *Початкова школа*. 2006. №8. с. 10-13.
- 10.Вахрушева Т. Ю. Теоретичні основи інтерактивних технологій навчання. *Нові технології навчання*. 2000. №27.с 256.
- 11.Войцещук Л. Є. Інтерактивне навчання – сучасне навчання». *Вісник Запорізького національного університету*. 2011.№3.с 46-49.
- 12.Гадецький М.В., Хлебнікова Т.М. Організація навчального процесу у сучасній школі: навч-метод. посібник. Харків: Веста, 2003.133с.

- 13.Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. *З досвіду роботи*. 2004. № 3. с. 229-232.
- 14.Географія 10-11 класи (Рівень стандарту) «Затверджено Міністерством освіти і науки України» Наказ МОН України від 23.10.2017.№ 1407
- 15.Географія 6-9 класи.«Затверджено Міністерством освіти і науки України». Наказ МОН України від 07.0.2017 №804.
16. Голіков А.П., Олійник, Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник.Львів: А.В. К,1997.320 с.
17. Головей Л. А., Рибалко Е.Ф. Практикум по віковій психології. Санкт-Петербург: Речь,2002 р.688 с.
- 18.Голошубова Н.О. Організація торгівлі: Підруч. для студ.вищ.навч.закл./ за ред.Н.О. Голошубова. Київ: Книга, 2004.560 с.
- 19.Гриценко В. І. Суспільство в інформаційну епоху: реалії і перспективи розвитку. *Вісник НАН України*. 2005. № 6.28-32 с.
- 20.Грицюк О.І. Практичне використання інтерактивних методів навчання на уроках у початковій школі. *Початкове навчання та виховання*. 2011. №27.с.2-17.
- 21.Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник / укл.Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко ; за ред. Гуревича Р. С.Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
- 22.Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти. Вінниця: ООО „Планер”, 2005. 366 с.
- 23.Данілова О.,Мацевко О. Використання інтерактивних методів на уроках географії в умовах дистанційного навчання. *Проблеми і завдання сучасної науки і практики: тези доповідей ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*. Бордо, Франція 2021. С. 18-19
24. Данілова О.М, Мацевко О.Р. Місце торгівлі як складової частини сфери послуг у курсі шкільної географії: матеріали студентської наук. конф., м. Че-

- рнівці, 20—22 квіт. 2021 р. Чер. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, географ. ф-ту.Чернівці, 2021. с. 107-108.
25. Данілова О.М.,Мацевко О.Р. Економічні чинники розміщення торговельно-розважальних закладів, як публічних просторів: матеріали студентської наук. конф., м. Чернівці, 22—23 квіт. 2020 р.Чер. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, географ. ф-ту.Чернівці, 2020. 113 с.
- 26.Дівакова І.І.Інтерактивні технології навчання у початкових класах: посібник.Тернопіль:Мандрівець,2012.с 180.
27. Дистанційне навчання: психологічні засади: монографія/ за ред. М.Л. Смульсон.; М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012.242 с.
28. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч.посібник. Київ, 2004.352 с.
- 29.Довгань Г.Д . Географія: підручник для 10 класу. Закладу заг.серед.освіти/ Г.Д Довгань, О.Г Стадник. Харків: Ранок, 2018.244 с.
30. Дорошенко В.І.Чинники територіальної диференціації рівня розвитку роздрібної торгівлі в Україні / за ред.Дорошенко В.І,Ущাপовська А.*Економічна та соціальна географія*.2014.Вип.1(69).с.136-144.
- 31 .Єльнікова О. Інтерактивне навчання – засіб модернізації освіти у сучасній школі.*Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*.2002. Вип. 24.с. 84-88.
- 32.Жуков, І. Експлуатація комп'ютерних систем та мереж: навчальний посібник / за ред. І. А. Жуков, В.І. Дрововозов, Б.Г. Махновський. Київ: НАУ, 2007. с.361.
33. Зінченко В. І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах / за ред.В. І. Зінченко. *Початкове навчання та виховання*. 2006. № 19 –21.с. 35–37.
- 34.Іванішева С. Форми і методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006.№3. с .9-11.

- 35.Іванова-Комарщук О. Корисність інтерактивних методів навчання. *Розробки. Технології..Досвід.*2009.№2.с.16-17.
- 36.Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ.: А.П.Н.; 2002, 136 с.
- 37.Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии.: пособие. Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995.176 с.
- 38.Кобернік С. Г, Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закладів.Кам'янець-Подільський: Абетка, 2017. с.288.
- 39.Кобернік С.Г. Географія: підручник для 11кл.закл.заг.сер.освіти/С.Г. Кобернік, Р.Р Коваленко.Кам'янець Подільський:Абетка.2019.176 с.
- 40.Ковальчук В. Н. Практика використання ІКТ-засобів у педагогічному експерименті: Інтернет анкетування. *Інформаційні технології і засоби навчання.*2013. вип. 3. с. 135-152.
- 41.Комар О. Інтерактивні технології - технології співпраці:навч.посібник. К: Абрис, 2002. 247с.
- 42.Комар О. Викладання за інтерактивними технологіями. *Рідна школа.*2006.№10.с.48-50.
- 43.Кочерга О. Вплив психофізіологічних можливостей учня на результат навчання / за ред.О.Кочерга, Л.Назарова. *Початкова школа.* 2015. №3. с.7-9.
- 44.Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок.* 2002. №5.с.10-14.
- 45.Красовський О. С. Дидактичні основи формування змісту електронних підручників / за ред.О. С. Красовський. *Педагогіка і психологія.* 2008. № 2. с. 134–142.
- 46.Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: Розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь / зп ред.І.Кратасюк.*Дивослово.* 2004. №10. с. 2-11.
- 47.Круглик В.С. Концепція сучасного педагогічного програмного засобу. Інформаційні технології і засоби навчання. *Електронне наукове фахове видання.* 2007р. Випуск 3. С 3-12.

- 48.Крупська Л.П.,Тимченко І.С., Чорна Т.І.Економіка 11 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: підручник.Харків: Ранок, 2011.192с.
- 49.Кулагин В. П. Информационные технологии в сфере образования / В.П. Кулагин , В. В. Найханов, Б.Б. Овезов, И.В. Роберт , Г.В.Ковальцова, В.Г. Юрасов. М.: Янус.К, 2004. с 24 .
50. Леонова Н. С. Інтерактивні технології навчання як засіб реалізації творчих здібностей учнів. *Педагогічна майстерня*. 2013. №4. с.2-7.
- 51.Лисенко О. Пізнавальна діяльність: інтерактивні технології / за ред.О. Лисенко. *Початкова освіта. Шкільний світ*.2014. № 7. с. 36 – 43.
- 52.Максимюк С.П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. с 670.
- 53.Марцин В. С. Економіка торгівлі: підручник/ за ред. Марцин В.С. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2008. 603 с.
- 54.Мельник, В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації.*Управління школою*. 2006. № 13. с. 15–34.
55. Мінняйло О. І. Державне регулювання роздрібної торгівлі в Україні / за ред.О. І. Мінняйло, Є. В. Кононенко. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14. с. 50-54.
- 56.Наволокова Н. П. Характеристика педагогічних технологій у схемах. *Початкова школа*. 2013. № 9 с. 16 – 18.
- 57.Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтеракт. технологій навчання: метод. посіб. / за ред. А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. Київ.: А.П.Н. 72 с.
- 58.Немець Л.М. Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти: монографія. Харків: Факт, 2003.383с.
- 59.Ніколенко Л. Т. Розвиток пізнавальної активності і самостійності учнів. *Початкова школа*. 2001. № 8. 28 с.
- 60.Нікуліна А.С., Сілаєва І.Є., Шевчук С.С. Сучасний урок в професійній школі: проектування, організація, аналіз: методичний посібник. Донецьк: ДІПО ІПП. 2008. 160с.

61. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Просвіта, 2000. 368 с.
62. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: навч. посіб. К.: Знання, 2000. 204 с.
63. Онищук В.А. Урок в современной школе: пособие для учителя. М.: Просвещение, 1982. 190 с.
64. Освітні технології: наук. метод. посібник/ за ред. О.М.Пехоти. Київ: А.С.К. 2002. 255 с.
65. Паньков Д.В. Організація навчання за інтерактивними технологіями: метод. рекомендації. Донецьк: ДПО ІПП, 2006 48 с.
66. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: навч. посібник /за ред. Пістун М.Д. Київ: Вища школа, 1996. 231 с.
67. Побірченко Н. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій/ за ред. Н.Побірченко, Г.Коберник. *Початкова школа*. 2004. №10. с. 8-10.
68. Пометун О, Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: навч. метод. посібник. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
69. Пометун О.І., Побірченко Н.С., Коберник Г.І., Комар О.А., Торчинська Т.А. Інтерактивні технології: теорія та методика: *посібник для викладачів*. Київ. 2008. с 94.
70. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 вересня (№178-179). с 10-22
71. Савченко О.Я., Дидактика початкової школи: підручник для студентів пед. фак-тів. Либідь: Абрис, 1997. 98с.
72. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: збірник. – Х.: Основа, 2003. 80 с.
73. Сікора Я. Б. Використання Інтернет – порталу у вивченні методів оптимізації. *Інформаційні технології засобів навчання*. 2013. № 3. с 35.
74. Соболик Т. А. Інтерактивні технології на уроках географії/ за ред. Т. А. Соболик. *Географія та основи економіки в школі*. 2011. №2. с 20-25.

- 75.Софій Н.З., Кузьменко В.У. Про сто і один метод активного навчання. підручник.Київ.: Крок за кроком, 2003.116 с.
76. Статистичний щорічник України у 2019 році: Державна служба статистики України: Київ, 2017.с.575.
- 77.Тополя Л.В. Інтерактивне навчання у вищій школі з використанням комп'ютерних технологій:Міжнародний збірник наукових робіт./за ред. Л. В. Тополя.Дидактика математики : проблеми і дослідження: Донецьк: ДонНУ, 2008. Вип. 30.
- 78.Топчієв О. Суспільногеографічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник .Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
79. Черномаз П.О. Маркетингова географія: теоретико-методологічні основи: автореф. дис. канд. географ. наук: 11.00.02. Київ, 2000. 20 с
- 80.Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: підручник / за ред. Шаблій О.І. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. 444 с.
- 81.Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, країнознавчі студії:навчально-методичний посібник.Львів,2004, 42 с.
- 82.Шевченко Т. В. Використання групових форм роботи на уроках географії/за ред.Т. В. Шевченко.*Географія*.2012.№16.с.18-22.
- 83.Яськова А. О. Використання інтерактивних методів у викладанні географії.*Географія*. 2006. № 3.с. 3-9.

Додатки

План-конспект уроку

Тема: Транснаціональні корпорації та їх вплив на функціонування міжнародної економіки.

Мета: розширити знання учнів про світове господарство, міжнародний поділ та інтеграцію праці, закономірності розвитку світового господарства і його структуру; зрозуміти роль міжнародних організацій у світовій економіці; розкрити сутність тенденцій розвитку світового господарства; багаторівневість світового господарства; пояснити вплив глобалізації на темпи розвитку світового господарства; розвивати вміння аналізувати динаміку розвитку світового господарства, глобальне світосприйняття учнів; виховувати географічне, економічне та логічне мислення, оцінювати вплив глобалізації на діяльність населення.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь і навичок.

Обладнання: підручники, атласи, політична карта світу, презентація.

Опорні та базові поняття: світове господарство, економічна інтеграція, інтернаціоналізація, глобалізація, транснаціональні корпорації.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання. Перевірка присутності учнів на уроці.

II. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок

Приєм «Помилкові твердження» (4 хв.)

Потрібно розділити учнів на 2 групи та роздати командам картки з однаковою кількістю помилкових тверджень(в даному випадку 11) по вивченій на попередньому уроці темі. Перемагає та команда, яка протягом 100 секунд швидше за всіх знайде найбільшу кількість чи виправить всі помилки, що подані в картці. Результати заносяться у виграшну таблицю, що накреслена на дошці лише після оголошення теми та мети уроку.

Типовий приклад картки:

Глобалізація – це складний процес в середині однієї держави, що охоплює певні сторони людського розвитку і втілюється у зростаючій економічній незалежності країн світу в результаті формування окремого світового господарського простору.

На відміну від міжнародної інтеграції, яка має міжнародний характер і об'єднує майже всі країни світу, глобалізація охоплює лише певні регіони світу, які прагнуть взаємодії, і передбачає досить нестійку залежність між ними.

Глобалізація сучасного світу призводить до посилення розриву в економічному розвитку країн. Серед них виділяються кілька груп, які умовно називають «високорозвинені», «середньорозвинені» та «країни, що розвиваються».

Для України, яку зараз відносять до країн, що розвиваються, глобалізація беззаперечно створює низку переваг та недоліків, які мають досить незначний вплив на економічну стабільність держави.

Правильна відповідь: Глобалізація – це складний *міжнародний* процес, що охоплює *всі* сторони людського розвитку і втілюється у зростаючій *взаємозалежності* країн світу в результаті формування *єдиного* світового господарського простору.

На відміну від міжнародної інтеграції, яка має *регіональний* характер і об'єднує *певні регіони* світу, глобалізація охоплює *практично всі країни світу*, які прагнуть взаємодії, і передбачає *тісну взаємозалежність* між ними.

Глобалізація сучасного світу призводить до посилення розриву в економічному розвитку країн. Серед них виділяються кілька груп, які умовно називають «центр», «напівпериферія» та «периферія».

Для України, яку зараз відносять до *напівпериферії*, глобалізація беззаперечно створює низку переваг та недоліків, які мають *великий* вплив на економічну стабільність держави.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності учнів (2 хв.)

Приєм «Цікава мета»

Майже кожного дня ми купуємо товари, необхідні у повсякденному використанні. Давайте подумаємо, які марки (бренди) трапляються найчастіше? Минулого разу ви отримали завдання скласти список брендів, які саме ви використовуєте вдома. Кожен з нас користується послугами транспорту (особистий чи міський), харчується, лікується, одягається і тд. Список можна продовжити. Отже, які марки ви використовуєте? (*Учні називають марки холодильників, телевізорів, смартфонів, харчової продукції, хімічної, автомобілів і т.д.*)

На минулому уроці ви дізналися про основні тенденції розвитку світового господарства в умовах глобалізації. Ще однією характерною ознакою розвитку сучасної світової економічної системи є процес транснаціоналізації, що характеризується посиленням панівної ролі особливих підприємств, які дістали назву транснаціональних корпорацій (ТНК). Нашим завданням сьогодні буде дізнатися, які ТНК є на світовому ринку, яка їхня суть та наслідки діяльності для світового господарства та економіки України.

IV. Повідомлення теми, мети й завдань уроку (1 хв.)

Тема нашого уроку – *«Транснаціональні корпорації(ТНК) та їх вплив на функціонування міжнародної економіки»*, де ми сьогодні розширимо ваші знання про найпотужніші компанії світу та спробуємо оцінити їх роль у сучасному світовому господарстві. Також ми з вами розкриємо сутність тенденцій, що очікують нашу країну та світ в умовах поглиблення інтернаціоналізації виробництва.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Транснаціональні корпорації та їх особливості

Транснаціональні корпорації — великі міжнародні компанії, що мають виробничі потужності в двох чи більше країнах і проводять єдину економічну політику та загальну стратегію. Центром ТНК є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управ-

ління та контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів — дочірніх підприємств і філій.

Головною метою ТНК є отримання максимального прибутку за рахунок дешевших ресурсів виробництва (робочої сили й сировини), зменшення витрат на транспортування, доступу до ринків збуту продукції.

2. Роль ТНК у світовому господарстві

Нині ТНК контролюють більше 57 % світового промислового виробництва, 68 % міжнародної торгівлі.

Провідну роль у світовому господарстві відіграють ТНК, які розташовані в США, Китаї, Японії, Німеччині, Франції, Великій Британії, Південній Кореї, Швейцарії, Нідерландах, Канаді.

Головну роль у діяльності найбільших ТНК світу відіграють нафтопереробка, електроніка, виробництво продуктів харчування і автомобілебудування.

Приєм «Географічний кінозал» (4 хв.)

Учитель організовує перегляд відео фрагмента «Топ-7 найбільших компаній світу», після чого відбувається подальше його обговорення.

Розповідь: Станом на 2021 рік найбільшими транснаціональними корпораціями за обсягами діяльності були: *Wal-Mart Stores* (США, роздрібна торгівля), *Royal Dutch Shell* (Велика Британія/ Нідерланди, видобуток і переробка нафти та газу), *Sinopec* (Китай, нафтохімічна промисловість), *China Nacional Petroleum* (Китай, видобуток і переробка нафти та газу), *Exxon Mobil* (США, видобуток і переробка нафти та газу), *BP* (Велика Британія, видобуток і переробка нафти та газу), *State Grid* (Китай, електроенергетика), *Volkswagen* (Німеччина, автомобілебудування), *Toyota Motor* (Японія, автомобілебудування). Серед приймаючих країн найбільша кількість ТНК розташована в Китаї, Індії, нових індустріальних країнах Азії та Латинської Америки.

3. Наслідки діяльності ТНК

«Позитивні та негативні наслідки діяльності ТНК для світового господарства та національних економік»

<i>Позитивні</i>	<i>Негативні</i>
Сприяння розвитку науково-технічного прогресу	Монополізація виробництва
Залучення приймаючих країн до світогосподарських відносин	Тиск на політичну владу
Створення нових видів продукції та робочих місць	Порушення екологічного законодавства
Стимулювання розвитку світового господарства	Зростання розриву в економічному розвитку країн

4. ТНК в світі та Україні (учні на минулому уроці отримали випереджальне завдання і підготували проекти-презентації)

Приєм «Домашня заготовка» (5 хв.)

Учні на минулому уроці отримали випереджальне завдання і підготували повідомлення про діяльність ТНК в Україні.

VII. Узагальнення та систематизація знань (6 хв.)

Приєм «Мозковий штурм»

Командам учнів дається завдання визначити та обґрунтувати позитивні(1 команді) та негативні(2 команді) риси наслідків діяльності ТНК для світового господарства та національних економік. Кожен учасник команди по черзі називає риси діяльності, згідно з завданням. Виграє та команда, яка назве та обґрунтує найбільшу кількість рис.

VIII. Підведення підсумків уроку (3 хв.)

Отже, виконавши завдання уроку, ви дійшли висновків, що однією з ознак глобалізації є зростання ролі транснаціональних корпорацій(ТНК) у світовому господарстві. Ми зрозуміли, що саме ці організації мають суттєвий

вплив на економічний розвиток національних господарств, сприяють економічній інтеграції, створюють стійкі економічні зв'язки між країнами.

На території України працюють десятки ТНК, проте подальше залучення іноземних інвестицій є важливою складовою економічного розвитку нашої держави.

Метод «Мікрофон». Учні мають відповісти на наступні питання:

- 1)Що таке ТНК?
- 2)Які найбільші транснаціональні корпорації ви знаєте?
- 3)Назвіть позитивні наслідки діяльності ТНК.
- 4)Чи є в Україні ТНК?

Аналіз та оцінювання роботи учнів на уроці – 1 хв.

VIII. Повідомлення домашнього завдання (1 хв.)

Опрацювати § 10 підручника Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник

1)Розробити проект-презентацію на одну із запропонованих тем:

- А) Найбільші ТНК світу;
- Б) Діяльність ТНК в Україні;
- В) Роль ТНК в світовому господарстві;
- Г) Інвестиційна привабливість, як один із чинників залучення ТНК на територію України.

Додаток Б

План-конспект уроку на тему «Світове господарство»

Тема: Сучасне світове господарство

Мета: формувати в учнів систему уявлень про поняття "світове господарство", "міжнародний поділ праці", "всесвітня інтеграція"; систематизувати знання учнів про закономірності розвитку світового господарства та його структуру; розвивати навички роботи з картою та комп'ютером; сприяти розвитку глобального світосприйняття учнів; формувати комунікативні, інформаційні, полікультурні, соціальні компетентності; сприяти розвитку економічного мислення учнів; виховувати пізнавальний інтерес до предмету.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу;

Обладнання і матеріали: підручник, атлас, політична карта світу.

Поняття і терміни: світове господарство, світовий ринок, спеціалізація території, міжнародний поділ праці

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Привітання з учнями. Перевірка присутності учнів на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

Бесіда за запитаннями

1. Як ви розумієте поняття «форми просторової організації економіки»?
2. Що, на вашу думку, спільного між суспільним поділом праці та територіальним?
3. Назвіть характерні риси просторово-економічних систем.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природа неоднаково наділила країни світу своїми багатствами. Крім природних ресурсів кожна країна має певні соціальні та культурні особливості, своєрідне географічне положення, природні умови. Всі ці чинники ведуть до розвитку тих галузей господарства, що є найбільш вигідними та прибутковими. З давніх часів навіть величезні імперії не могли повністю забезпечити себе всіма необхідними товарами та послугами (пригадайте мандрівки європейців за спеціями в Індію). Унаслідок цього виникала потреба завозити з інших країн товари, яких бракувало, та з'явилася можливість продавати в інші країни надлишок своїх товарів. Торгівля між країнами обумовила встановлення стійких різнобічних взаємозв'язків між ними та утворення світового господарства.

Світове господарство стосується кожного з нас безпосередньо. Ми користуємося речами, виготовленими в Туреччині, Польщі, Китаї, країнах Європи, п'ємо каву з Бразилії, чай з Індії. В Україні чимало вітчизняних товарів містять складові, вироблені за її межами. Світове господарство пройшло тривалий шлях свого розвитку й у наш час ще продовжує змінюва-

тися. Які особливості має сучасне світове господарство та які чинники на нього впливають, ви дізнаєтеся сьогодні на уроці.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Світове господарство – це історично складена сукупність національних господарств усіх країн світу, пов'язаних між собою всесвітніми економічними зв'язками, в основі яких лежить МПП.

Як же складалося світове господарство? Розглянемо етапи цього процесу.

Перший етап: період утворення стародавніх імперій, під час якого спостерігалось посилення тенденції до інтеграції.

Другий етап: епоха Великих географічних відкриттів, коли встановилися регулярні торгово-фінансові й виробничі зв'язки між країнами, регіонами і континентами, які багато віків перебували в ізоляції, що гальмувало їх розвиток. Центром процесу формування світового господарства стала Європа, яка ще декілька сторіч утримувала абсолютну першість у розвитку капіталістичних відносин.

Третій етап формування світового господарства почався після закінчення Другої світової війни – у другій половині ХХ ст., коли колишні колонії отримали незалежність почали розвивати власну економіку і тим самим включатися у світове господарство.

Четвертий етап: наш час, пов'язаний перебудовою економіки країн колишнього соціалістичного табору.

Як ви вважаєте, що є організуючою основою світового господарства?

Організуючою основою світового господарства є міжнародний географічний поділ праці (МГПП) – вища форма суспільного поділу праці. МГПП виражається в спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів продукції, послуг і подальшому обміні ними.

Головні чинники МПП:

– географічне положення країн (наприклад спеціалізація на морському рибальстві приморських країн);

- природно-ресурсна база (визначає спеціалізацію країн на галузях видобувної промисловості, сільського та лісового господарства, відпочинку, туризму);
- соціально-економічні умови (розвиток окремих галузей під впливом історичних, національних і релігійних особливостей, рівень розвитку продуктивних сил, нагромадження капіталу, НТП тощо).

Міжнародною спеціалізацією визначається господарська діяльність багатьох країн. Наприклад, Саудівська Аравія є постачальником на світовий ринок нафти, Канада - зернових, Замбія міді, Японія – робототехніки, радіоелектроніки, автомобілів, капіталу.

Світове господарство – складна система, в якій розрізняють галузеву та територіальну структуру.

Галузева структура – це сукупність споріднених груп галузей, які виробляють однорідну продукцію, надають різноманітні послуги і здійснюють суспільно корисну діяльність різних видів.

Територіальна структура – це розміщення і розподіл галузей господарства по країнах, регіонах, континентах.

У сучасному світовому господарстві виділяють три головні економічні центри:

Європейський (на чолі з Німеччиною) Західна Європа – тут відбувся глибокий процес економічної інтеграції, що призвів до створення ЄС, куди на сьогодні входять 27 держав. На ці країни припадає 20 % ВВП світу.

Американський (з провідною роллю США) Північна Америка – наймогутніше ядро (економіки США, Канади, Мексики – разом утворюють економічне об'єднання НАФТА). На нього припадає 25 % національного продукту та виробництва промислової продукції світового господарства.

Азіатсько-Тихоокеанський (з керівною роллю Японії) Азіатсько

Тихоокеанський регіон (Японія, Китай і «далекосхідні тигри»). 1/5 світового економічного потенціалу. Тут сформувалось інтеграційне утворення АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії.

На територіальну і галузеву структуру СГ значно впливає Науково-технічна революція (НТР).

Науково-технічна революція – це корінний якісний переворот у продуктивних силах людства на основі перетворення науки на провідний чинник розвитку суспільного виробництва, на безпосередню продуктивну силу.

НТР почалася в середині ХХ ст. під впливом найвидатніших науково-технічних відкриттів. Зросла взаємодія науки і техніки – різко змінила всі сфери суспільного життя.

Продовженням НТР є інформаційно-технічна революція. Зросли вимоги до рівня освіти, кваліфікації, культури, організованості й відповідальності працівників

Завдяки НТР із середини ХХ ст. відбуваються якісні зміни в розвитку СГ. Вони пов'язані з створенням нових джерел енергії, новітніх знарядь праці, нових матеріалів і нових технологічних процесів – біотехнологій і робототехніки.

В умовах НТР СГ як економіко-географічна система зазнало значних впливів.

Вплив НТР на СГ:

- стрімкий розвиток наукомістких галузей – електроніки, робототехніки та ін. при деякому скороченні традиційних галузей промисловості – текстильної, вугільної тощо;
- широке впровадження ресурсозберігаючої техніки та технологій, пов'язаних з економією палива і сировини, використанням вторинної сировини, природоохоронної техніки та технологій на основі використання замкнених технологічних схем;
- впровадження у виробництво нових технологічних досягнень (роботизованих цехів і дільниць), що підвищило продуктивність праці, зменшило зайнятість працездатного населення у матеріальному виробництві;
- деконцентрація виробництва, яка вплинула на переміщення деяких виробництв розвинених країн у менш промислово розвинені райони та прискорила

промислове освоєння не лише позаагломераційних територій розвинених країн, а й кран «третього світу», що мають значні запаси сировинних ресурсів і дешеву робочу силу;

– перенесення до кран «третього світу» окремих підприємств легкої промисловості, а також екологічно небезпечних нафтопереробних підприємств і підприємств кольорової металургії.

– перетворення науки на важливу сферу діяльності. Жодна з держав світу в сучасних умовах не може існувати відокремлено від інших країн та бути ізольованою від тих процесів, що відбуваються в регіоні або частині світу, де вона знаходиться. Країни, їх національні господарства взаємодіють між собою у виробничій, економічній, політичній, військовій, культурній, гуманітарній, екологічній та інших сферах. Для реалізації цих відносин між країнами встановлюються дипломатичні стосунки, укладаються угоди, договори, що регулюють різні напрямки співробітництва.

Численні міжнародні зв'язки об'єднують країни світу в тісну систему — світове співтовариство, а їхні національні економіки — у світове господарство. Світове господарство — це сукупність взаємодіючих національних господарств країн світу, яка функціонує на основі міжнародного поділу праці. Найважливішу роль в об'єднанні країн у світову господарську систему відіграють міжнародні економічні зв'язки. Вони виражаються рухом товарів, послуг, капіталів, робочої сили, інформації між країнами, регіонами й частинами світу.

Міжнародний поділ праці полягає у спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів готової продукції, її частин, а також послуг і в подальшому товарному обміні ними на світових ринках. "Обличчя" країни у міжнародному поділі праці визначають галузі міжнародної спеціалізації, продукція яких значною мірою зорієнтована на експорт (вивезення в Інші країни).

На формування географічного поділу праці впливають різноманітні чинники, які можна згрупувати у три групи:

1) географічне положення країн. Наприклад, приморські країни спеціалізу-

ються на морському рибальстві, приморські "вузлові" країни на обслуговуванні світової морської торгівлі (Сінгапур, Кіпр, Панама, Греція), внутрішньоконтинентальні європейські країни — на міжнародних транзитних перевезеннях сухопутним транспортом;

2) природно-ресурсна база. Визначає спеціалізацію країн на галузях добувної промисловості, сільського і лісового господарства, лікувально-санаторного господарства, відпочинку і туризму;

3) соціально-економічні умови. Різноманітні галузі спеціалізації формуються під впливом історичних особливостей розвитку країн, національних і релігійних традицій населення, наявності масових або кваліфікованих трудових ресурсів, нагромадження капіталів, науково-технічного прогресу, впровадження нових технологій тощо.

«Запам'ятайте». Робота з поняттями.

Світове господарство — це сукупність взаємодіючих національних господарств країн світу, яка функціонує на основі міжнародного поділу праці.

Міжнародний поділ праці полягає у спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів готової продукції, її частин, а також послуг і в подальшому товарному обміні ними на світових ринках.

Основними чинниками міжнародного поділу праці є географічне положення країн, їх природно-ресурсна база та соціально-економічні умови.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Запитання і завдання

- 1.Що називається світовим господарством?
- 2.Поясніть сутність географічного поділу праці.
- 3.Як приморське і сусідське положення України впливає на формування її міжнародної спеціалізації?
- 4.Наведіть конкретні приклади впливу природно-ресурсної бази України та сусідніх країн на їх міжнародну спеціалізацію.

VI. Підсумки уроку

Заключне слово.

- Процес формування світового господарства, що почався кілька тисяч років тому, зараз знаходиться на четвертому етапі свого розвитку
- Міжнародний географічний поділ праці – спеціалізація господарства країн світу на виробництві певної продукції для подальшого обміну
- Структура світового господарства за останні десятиліття істотно змінилася під впливом НТР.
- НТР триває та прогресивно впливає на світове господарство, наводячи людство до нових відкриттів, досягнень і прагнень.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал параграфа.
2. Користуючись картами шкільного атласу, визначте країни, що спеціалізуються на виробництві: риби, алмазів, кави, нафти, бавовни, годинників, вовни, парфумів, літаків.
3. Нанесіть на контурну карту країни-лідери у зовнішній торгівлі та за картами атласу встановіть, яку продукцію вони експортують.

Додаток В

**Запитання до анонімного опитування учнів на тему
«Використання інтерактивних методів на уроках географії»**

1. В якому класі ви навчаєтесь?

- а)6;
- б)7;
- в)8;
- г)9;
- д)10;
- е)11;

2. Чи подобається вам уроки з географії?

- а)Так;
- б)Ні;

в)Важко відповісти;

3.*Що саме вам подобається на уроках географії?

а)Подача матеріалу;

б)Завдання на уроках;

в)Цікава інформація;

4.*Що спонукає тебе працювати на уроці?

а)Природна цікавість;

б)Хороша оцінка;

в)Інше;

5.Чи дає тобі можливість вчитель на уроці географії висловити свою думку?

а)Так;

б)Ні;

в)Важко відповісти;

6.Чи дають тобі можливість на уроці обговорювати тему уроку з однокласниками??

а)Так;

б)Ні;

в)Важко відповісти;

7.*Ти надаєш перевагу навчанню коли..

а)Тебе вчить вчитель;

б)Ти працюєш у парі;

в)Ти працюєш у групі;

8.Чи звертає увагу протягом уроку на тебе вчитель географії?

а)Так;

б)Ні;

в)Важко відповісти;

9.*Ти виконуєш домашні завдання з географії бо:

а)Цікавий предмет;

б)Строгий вчитель;

в)Не виконую;

г)Інше;

10.Чи ретельно ти виконуєш завдання на уроках географії

а)Так ,стараюсь;

б)Ні ,списую готові результати у однокласників;

в)Важко відповісти;

11.*Що мішає тобі засвоювати матеріал на уроці?

а)Шум у класі;

б)Мені не цікаво на уроці;

в)Інше;

12.*Чим найбільше вам подобається займатися на уроці географії?

а)Читати;

б)Писати;

в)Малювати;

г)Грати в ігри(кросворди,вікторини,гра в команді і.т.д);

13.Чи використовує вчитель географії на уроці інтерактивні методи(гра мікрофон, гра в командах, кросворди, цікаві завдання з картою і т.д)

а)Так;

б)Ні;

в)Важко відповісти;

14.*Твої рекомендації щодо проведення уроків географії:

а)Давати цікавіші завдання;

б)Більше на уроці спілкуватись,а не просто слухати вчителя;

в)Використовувати мультимедійні презентації та інші засоби наочності;

г)Інше;

15.Чи подобаються вам більше уроки географії під час дистанційного навчання?

а)Так;

б)Ні;

в)Важко відповісти;

Додаток Г

Запитання для визначення рівня знань учнів після теми «Національна економіка»**1. Національна економіка це:**

- а) система суб'єктів і зв'язків між ними з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг;
- б) певна територія на планеті з населенням і господарством;
- в) держава і влада в ній;
- г) економічне середовище;

2. Види економічної діяльності:

- а) промисловість, сільське господарство, обслуговування
- б) ступінь і напрямок переробки сировини та послуг
- в) сектори економіки
- г) приватні і державні

3) Загальний економічний показник господарської діяльності країни – це:

- а) ефективність
- в) ВВП
- б) депресія
- г) криза

4) ВВП – це:

- а) сукупна вартість усього обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених в країні за рік;
- б) економічний потенціал;
- в) форма власності;
- г) економічна депресія;

5) В Україні на 2017 рік ВВП на душу населення становив:

- а) 17 трлн. дол ;
- в) 7 000 дол;
- б) 50 тис.дол;
- г) 3 трлн. дол;

б) Економічний розвиток – це:

- а) продуктивність праці;
- б) виробництво наукоємної продукції;
- в) конкурентоспроможність товарів і послуг;
- г) зміни у всіх сферах господарства країни;

7) Рівень економічного розвитку країн світу визначають показники:

- а) ВВП на душу населення ;
- б) ВВП;
- в) продуктивність праці;
- г) темпом розвитку;

8) Рівень і якість життя населення визначають за показниками:

- а) ВВП;
- б) темпом розвитку економіки;
- в) середня тривалість життя, рівень освіти, добовий бюджет, реальний дохід на душу населення;
- г) за паритетом купівельної спроможності;

9) Види господарської діяльності за структурою є:

- а) переробні виробництва;
- в) видобувні виробництва;
- б) обслуговуючі виробництва;
- г) всі вище вказані;

10) Оцініть сучасну економічну ситуації України на основі основних економічних показників.

Додаток Д

Запитання для контрольного опитування після теми

«Світове господарство»

1. Світове господарство – це:

- а) планове господарство;
- в) привласнювальне господарство;
- б) ринкове господарство;

г) система національних економік пов'язаних між собою міжнародними економічними відносинами;

2.Скільки виділяють етапів в розвитку світового господарства?

а)2;

б)3;

в)4;

г)5;

3. Міжнародний географічний поділ праці – це:

а) географічне положення, природо – ресурсна база, соціально-економічні умови;

б) спеціалізація країн на виробництві певних продуктів і послуг;

в) взаємовідносини між країнами;

г) спосіб зменшення проблеми ресурсозабезпечення;

4. Світовий ринок – це:

а) сфера стійких товарно – грошових відносин між юридичними і фізичними особами країн світу;

б) свобода економічної діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин;

в) середньосвітові суспільні умови виробництва, що складають інтернаціональну вартість товару;

г) середньосвітові показники в результаті конкурентної боротьби між різними державами та іншими суб'єктами світових ринкових відносин;

5.*До основних чинників міжнародного поділу праці відносять:

а)природні умови;

б)географічне положення;

в)соціальні умови;

г)економічні умови;

6.Які основні економічні центри світового господарства?

а)Американський,Азіатсько-Тихоокеанський,Європейський;

б) Американський,Африканський ,Європейський;

- в) Австралійський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський;
- г) Американський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський, Африканський.

7. Корінний якісний переворот у продуктивних силах людства на основі перетворення науки на провідний чинник розвитку суспільного виробництва називається....

- а) світове господарство;
- б) міжнародний поділ праці;
- в) науково-технічна революція;
- г) територіальна структура;

8. Коли розпочалась НТР?

- а) в середині 20 ст;
- б) на початку 19 ст;
- в) кінці 17 ст;
- г) на початку 21 ст.

9. Під час розвитку науково-технічної революції розвиваються галузі...

- а) електроніки;
- б) текстильної промисловості;
- в) вугільної промисловості;
- г) сільського господарства.

10. Опишіть вплив НТР на розвиток світового господарства.

Додаток Е

Запитання для контрольного опитування після теми

«Транснаціональні корпорації та їх вплив на функціонування міжнародної економіки»

1. Країна базування – це.....?

- а) об'єднання підприємств, що складається з головної компанії та її закордонних філій, які мають потужний вплив на певну сферу економіки (або кілька сфер) у міжнародному масштабі;
- б) це іноземні країни, в яких ТНК розміщує власні дочірні підприємства або філіали на основі здійснення прямих іноземних інвестицій;

в)це країна, у якій знаходиться штаб-квартира материнської компанії ТНК;

2.Транснаціональна корпорація (ТНК) – це...

а)об'єднання підприємств, що складається з головної компанії та її закордонних філій, які мають потужний вплив на певну сферу економіки (або кілька сфер) у міжнародному масштабі;

б)це іноземні країни, в яких ТНК розміщує власні дочірні підприємства або філіали на основі здійснення прямих іноземних інвестицій;

в)це країна, у якій знаходиться штаб-квартира материнської компанії ТНК;

3.Приймаючі країни – це ...

а)об'єднання підприємств, що складається з головної компанії та її закордонних філій, які мають потужний вплив на певну сферу економіки (або кілька сфер) у міжнародному масштабі;

б)іноземні країни, в яких ТНК розміщує власні дочірні підприємства або філіали на основі здійснення прямих іноземних інвестицій;

в)це країна, у якій знаходиться штаб-квартира материнської компанії ТНК;

4.Скільки нині у світі нараховується ТНК?

а)35 тисяч;

б)55 тисяч;

в)75 тисяч;

5.Ключовою ТНК у світовій харчовій промисловості є:

а)Unilever;

б)Danone;

в)Nestle;

6.Провідну роль у світовому господарстві відіграють ТНК, які розташовані в:

а)США, Китаї, Японії, Німеччині;

б)Туреччині, Бразилії, Японії, Анголі;

в)Україні, Франції, Єгипті, Італії;

7.Найбільшими українськими ТНК є:

а)УкрАВТО» , «ROSHEN»,«Граніт», «Приват»;

б)Coca-Cola,Procter&Gamble,Nestle S.A;

в)ДніпроАзот,Nemiroff,Євраз;

8. 60% ТНК зайняті у сфері...

а)Виробництва;

б)послуг;

в)добувна промисловість і сільське господарство;

9.Найбільші ТНК у світі...

а)Wal-Mart Stores,Exxon Mobil,Apple;

б)Apple,Світоч, Chevron;

г)Nokia,Orange,ОРАНТА;

10.Опишіть позитивні наслідки діяльності ТНК:

Додаток.Ж

Сертифікат, що підтверджує участь у ІХ Міжнародній науково-практичній конференції на тему «Проблеми і завдання сучасної науки і практики»

Додаток 3

Тези статті наукової конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 22-23 квітня 2020 року

Олександра Мацевко

Науковий керівник – доц. Данілова О. М.

Економічні чинники розміщення торговельно-розважальних закладів, як публічних просторів міста

У буденному житті майже повсюдно нас оточує публічний простір, розмір та межі якого змінюються під впливом історичних, соціальних, економічних, географічних, політичних та культурних факторів. У найбільш загальному трактуванні, публічний простір – це місце, де перетинаються сфери життєдіяльності людей. Процеси глобальної інтеграції та глобалізації на початку ХХІ століття в Україні стали поштовхом до появи нового типу публічних просторів – торговельно-розважальних центрів. Торговельно-розважальні центри (моли) – це сукупність об'єктів торгівлі, які включають в себе підприємства з надання культурних, соціальних та розважальних послуг. Будівництво торговельно-розважальних центрів здійснюється під впливом різних чинників, найвагомішим серед яких є соціальні та економічні (рівень життя населення, його доходи, рівень урбанізації, процеси глобалізації, та рівні інвестиційної привабливості території) [1].

Саме вони в 2001 році зумовили стрімке зростання кількості ТРЦ в Україні. Оскільки будівництво торговельно-розважальних центрів потребує значних коштів, то інвестиційна привабливість території є одним із основних соціально-економічних чинників. Показники капітальних інвестицій у розрізі адміністративно-територіальних одиниць в Україні мають суттєві відмінності. У 2018 році найбільше інвестували в місто Київ - 182093,2 млн. грн (34% від обсягу всіх капітальних інвестицій). Окрім того, інвестиційно привабливими в 2018 році були Дніпропетровська - 55761,5 млн.грн (10,6%), Київська - 37476,9 млн грн (7%), Харківська та Львівська області. Найменше іноземних

потоків спрямовано у Луганську (0,5% від обсягу всіх капітальних інвестицій), Чернівецьку (0,6%), Кіровоградську (1,2%), Закарпатську (1,3%) та 114 Херсонську (1,3%) області. Простежується певна закономірність між обсягами інвестицій та кількістю торгово-розважальних закладів у регіонах України: чим більші обсяги інвестицій - тим більша кількість закладів. Так у Київській області функціонує 23 торговельно-розважальних заклади, а у Закарпатській – 1. Запорукою успішного функціонування ТРЦ є наявність купівельно-спроможних клієнтів, тому ТРЦ розташовуються у великих містах, де сконцентрована значна кількість людей із більшою купівельною спроможністю. Середньомісячний показник доходів населення по Україні становить 4870 грн, проте його значення для різних адміністративно-територіальних одиниць має значні відмінності. Так, найбільший місячний дохід у жителів м.Київ, (≈ 11973 грн). Значний він у Дніпропетровській (≈ 6229 грн), Київській (≈ 5468 грн), та Запорізькій (≈ 5422 грн) областях, найменші показники у Донецькій (≈ 2820 грн), Луганській (≈ 1771) та Чернівецькій ($\approx 3563,5$ грн) областях [2]. На рівень доходів населення регіону вагомий вплив має рівень безробіття. В економічно-відсталих областях нашої країни досить високий показник безробіття і виплати по безробіттю значно не змінять цю ситуацію. За статистичними даними найвищий рівень безробіття в Україні зафіксовано в таких областях: Донецька (16%), Луганська (15%), Полтавська (11%), Чернігівська (11%), Волинська (11%). Отже, за показниками обсягів капітальних інвестицій, рівнем доходів та безробіття можна зробити висновок, що місто Київ, Київська, Харківська, Запорізька та Дніпропетровська області – регіони з найбільшими можливостями для успішного функціонування торговельно-розважальних закладів.

Список літератури

1. Мезенцева Н., Бура Т. Територіальні особливості розміщення торговельно-розважальних центрів в Україні. Регіон -2012: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної наук.- практ. конф., Київ., 2012. С 39-42.

2. Доходи та витрати населення у 2018 році. Статистичний збірник/за ред. Нікітіної І.М.; Державна служба статистики України. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2019. 106 с

Додаток И

Зміст збірника наукової конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 22-23 квітня 2020 року

<i>Лук'ян Віталій.</i> Оцінка існуючої системи водопостачання міста Чернівці	97
<i>Лунгу Яна.</i> Суспільно-географічні особливості формування електоративної думки населення Чернівецької області (на прикладі Президентських виборів 2004, 2010, 2014 та 2019 років)	99
<i>Людвіковська Надія.</i> Кліматичні сезони в місті Чернівці	101
<i>Мала Христина.</i> Формування компетентісної моделі майбутнього вчителя географії	103
<i>Малець Оксана.</i> Сучасні соціально-економічні виклики для міста Чернівці	105
<i>Мамалига Петро.</i> Стан використання земельного фонду Заліщицького району	107
<i>Матирко Катерина.</i> Національні природні парки, як чинник розвитку туризму(на прикладі Чернівецької області)	109
<i>Матюніна Дар'я.</i> Створення концепції закладу ресторанного бізнесу	111
<i>Мацевко Олександра.</i> Економічні чинники розміщення торговельно-розважальних закладів, як публічних просторів міста	113
<i>Меленко Андрій.</i> Геоінформаційне картографування лісовкритих площ (на прикладі Лопушнянського лісництваБерегометського ЛМГ)	115
<i>Мелещук Інна.</i> Роль топоніміки у курсі шкільної географії	117

Додаток I**Тези статті та зміст збірника наукової конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 20-21 квітня 2021 року****Олександра Мацевко****Науковий керівник – доц. Данілова О.М****Місце торгівлі як складової частини сфери послуг у курсі шкільної географії**

У даний час в Україні дедалі більшу роль відіграє третинний сектор економіки, а саме сфера послуг. Торгівля, яка є важливою його частиною, створює всі необхідні умови для товарного виробництва тим самим забезпечує населення товарами та послугами, стимулює його зайнятість і сприяє економічному розвитку регіонів. Просторова організація торгівлі як одного із видів економічної діяльності досліджується суспільною географією. Вивчення торгівлі у шкільному курсі географії здійснюється в 9-му («Україна і світове господарство») і 10-му («Географія: регіони та країни») та 11-му («Географічний простір Землі») класах. Виклад особливостей функціонування торгівлі на уроках географії дає змогу сформувати фундаментальні уявлення про економічне життя суспільства. Розвиток у школярів знань про торгівельну сферу закладається під час організації шкільних ярмарок, де діти дізнаються про такі основні поняття торгівлі, як «ціна» та «товар». Проведення таких ярмарок не лише закріплює у дітей відповідні знання, а й розвиває самостійність та відповідальність учнів. Як уже зазначалось, вивчення торгівлі у шкільному курсі географії має важливе значення для формування базових знань учнів про економіку нашої країни та економічний розвиток свого регіону. У процесі вивчення тем «Торгівля в Україні», «Світова торгівля» (9 клас) основними компетенціями, які отримують учні, є:

1) знанневий компонент: знати види торгівлі, ознаки поняття «зовнішня торгівля», показники зовнішньої торгівлі;

- 2) діяльнісний компонент: показувати на карті головні регіони світової торгівлі;
- 3) ціннісний компонент: обґрунтовувати залежність обсягів торгівлі між країнами від рівня їхнього економічного розвитку 10⁸ та інтеграційних процесів у світі; оцінювати роль малого підприємництва у розвитку ринку товарів і послуг.

Окрім цього, формується громадянська відповідальність (шляхом дискусії щодо оптимального режиму роботи закладів торгівлі свого населеного пункту, доцільності збереження стихійних ринків) і підприємливість та фінансова грамотність (шляхом участі у проектуванні асортименту продукції, цінової політики та місця розташування мінімаркету, оцінюванні впливу зниження цін на раціональну поведінку покупців)[1; 2] . Оскільки у 10 класі відбувається регіональний огляд країн світу, то торговельні аспекти розглядаються у контексті вивчення цих регіонів. Вивчення торгівлі України у цьому курсі відбувається при розгляді регіону «Східна Європа». При цьому учні визначають місце України на світових ринках товарів та послуг, капіталу, оцінюють зміни міжнародної спеціалізації України у зв'язку з інтеграцією в Європейський економічний простір, визначають шляхи оптимізації зовнішньо-економічної діяльності України в контексті сталого розвитку. У 11-му класі торгівля розглядається у контексті глобальних торговельних відносин. При цьому у них формуються поняття «глобальна економіка», «глобальні ланцюги доданої вартості», складові міжнародної науково-технологічної сфери, системи виробництва, міжнародної валютно-фінансової системи, сучасних транспортно-логістичних систем, форми світового ринку [2].

Список літератури

- 1.Кобернік С. Г, Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Кам'янець-Подільський:Абетка, 2017. 288 с.
2. Географія 10-11 класи (Рівень стандарту) «Затверджено Міністерством освіти і науки України» (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407).URL:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

Додаток І

Зміст збірника наукової конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 20-21 квітня 2021 року

<i>Король Тетяна.</i> Сучасна фізико-географічна номенклатура Венери	87
<i>Кривошеев Денис.</i> Геодезичне забезпечення території Звенигородського району Черкаської області.	89
<i>Кролікова Вікторія</i> Технологія планування GNSS-спостережень засобами ГІС-технологій.	91
<i>Куделько Софія.</i> Система управління персоналом на туристичному підприємстві	93
<i>Кучерко Ганна.</i> Аналіз гідрологічного режиму річок в межах Тернопільської області	95
<i>Кушнірюк Ірина.</i> Використання інтерактивних методів навчання на уроках географії як спосіб підвищення рівня пізнавальної активності учнів	97
<i>Лодба Іван.</i> Аналіз технології визначення об'ємів земляних робіт засобами ГІС Surfer.	99
<i>Мала Христина.</i> Професійна модель вчителя географії	101
<i>Мамалига Петро.</i> Особливості геопросторового розміщення ГНСС мережі (на прикладі Чернівецької області).	103
<i>Марко Ірина.</i> Тривалість сонячного сьйва як показник геліоенергетичного потенціалу території Чернівецької області	105
<i>Мацевко Олександра.</i> Місце торгівлі як складової частини сфери послуг у курсі шкільної географії	107